

Hinder och möjligheter

Ungas övergång till arbetslivet i tre kommuner

Hinder och möjligheter

Ungas övergång till arbetslivet i tre kommuner

Martin Kvist & Jonas Olofsson

Innehåll

Sammanfattning	3
Inledning	5
1 Bakgrund	7
Utmaningar för unga – om sociala risker kopplade till etableringen på arbetsmarknaden	7
Grupper av unga med särskilda svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden	9
Unga med brister i utbildningen	9
Unga med funktionsnedsättning	10
Unga med utländsk bakgrund	11
Unga från mindre resursrika förhållanden	11
Samhällets insatser för att möta ungas hinder och utmaningar	12
2 Tillvägagångssätt.....	13
Kommunval	13
Malmö 14	
Ljusnarsberg	15
Växjö 16	
Respondenter.....	17
Unga med erfarenhet av etableringssvårigheter.....	17
Aktörer relevanta för ungas etablering	17
Etiska överväganden.....	18
3 Resultat	19
Att vara ung och arbetslös	19
Tidigare arbetslivserfarenheter	21
Hinder för ungas etablering.....	23
Många faktorer samspelar.....	23
Segregation och sociala förhållanden.....	24
Utbildningens betydelse.....	26
Bristande insikt om arbetslivet	30
Etableringsmöjligheter i de tre kommunerna	31
Skillnader i etableringsmöjligheter mellan tjejer och killar.....	33
Insatser från samhället.....	34
Arbetsförmedlingens insatser	36
Kommunala arbetsmarknadspolitiska insatser	37
Insatser från andra aktörer	38
Insatser för tjejer och insatser för killar	40
Samverkan	41
Framgångsfaktorer för ungas etablering	45
4 Diskussion	48
Unga med svårigheter att etablera sig.....	48
Stöd och insatser som fungerar och de som inte gör det.....	52
Förutsättningar för ungas etablering	54
Förslag på åtgärder.....	56
Referenser	57

Sammanfattning

Den här studien syftar till att djupare förstå de utmaningar, hinder och möjligheter som unga med etableringssvårigheter möter. Studien belyser även eventuella skillnader i etableringsförutsättningar beroende på var man som ung bor och vilket kön man har. Resultaten bygger på intervjuer med 19 arbetslösa unga i åldern 17–30 år och 30 representanter för aktörer med relevans för de ungas etableringsmöjligheter i kommunerna Malmö, Växjö och Ljusnarsberg. Studiens huvudresultat sammanfattas här i punktform:

- Unga med svårigheter att etablera sig förekommer i alla tre kommuner. Situationen för dessa unga upplevs vara problematisk, vilket i synnerhet gäller de som befinner sig särskilt långt ifrån arbetsmarknaden. Trots skillnader kopplade till de tre kommunernas geografiska läge, demografi och näringsstruktur, så liknar respondenternas beskrivning av ungas situation varandra.
- När studiens unga respondenter beskriver upplevelsen av att vara arbetslös gör de det i termer av tristess, hopplöshet och känslan av att ha misslyckats. Ibland är den känslan kopplad till att inte ha tagit sig genom utbildningssystemet. Andra gånger är den mer diffus och kopplad till en frustration av att inte lyckas få ett jobb trots att man uppger sig ha både arbetslivserfarenhet och rätt utbildningsnivå.
- Även om det är svårt att peka ut en enskild faktor, så verkar utbildning i hög grad vara avgörande för ungas möjligheter att få jobb. De unga som inte har genomfört eller ens påbörjat gymnasiet anses ha särskilt stora utmaningar. Andra faktorer som intervjupersonerna lyfter fram kan kopplas till sociala problem, samt till ur etableringssynpunkt svagt utvecklade sociala nätverk. Unga med utländsk bakgrund uppfattas också möta särskilda utmaningar.
- En del av de unga som intervjuats är arbetslösa trots att de gått ut gymnasiet med fullständiga betyg. När de resonerar kring vilka utmaningar de möter lyfter de fram att de saknar arbetslivserfarenhet, är för dyra att anställa eller att de saknar relevanta kvalifikationer som exempelvis körkort.
- I Ljusnarsberg betonas att utbildningens inriktning kan vara avgörande för om en ung människa får jobb eller inte. I Malmö och Växjö menar flera respondenter att det relevanta är att individen uppnått en viss utbildningsnivå och menar att inriktningen är underordnat detta. En möjlig förklaring är att arbetsmarknaden i Ljusnarsberg är så pass mycket mindre och i princip obefintlig för de som läst vissa gymnasieutbildningar.
- Studiens intervjupersoner pekar på att såväl tjejer som killar kan ha svårt att etablera sig. Några menar att tjejer klarar sig bättre än killar eftersom tjejer lyckas bättre i skolan. En del aktörer pekar dock på att det finns stora utmaningar i att nå de tjejer som står särskilt långt ifrån arbetsmarknaden. En uppfattning är att många insatser och aktiviteter är anpassade efter killars behov. En del intervjupersoner beskriver det här som djupt problematiskt och att det finns en överhängande risk att individer i behov av stöd och insatser inte synliggörs och hamnar ännu längre från arbetsmarknaden än de redan är.

- Intervjupersonerna identifierar flera olika förutsättningar för att öka ungas möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden.
 - För det första betonar de vikten av tidiga insatser. Det handlar dels om insatser i syfte att stödja individens utbildning och utveckling, dels om att informera unga om arbetslivet och vilka möjligheter som finns.
 - För det andra ser de individanpassade insatser som en viktig förutsättning. En del kan hjälpas av klassisk arbetsförmedling. Andra är i behov av ett mer omfattande stöd, exempelvis kopplat till missbruk, funktionsnedsättning eller att ha hamnat utanför utbildningssystemet tidigt.
 - En tredje förutsättning handlar om samverkan mellan relevanta aktörer. För att kunna möta ungas varierande behov med individanpassade åtgärder krävs att flera aktörer arbetar tillsammans. Det gäller arbetsförmedlingarna och de kommunala arbetsmarknadsenheterna, men också andra myndigheter, andra delar av kommunen, privata företag och organisationer från civilsamhället. Det uppfattas vara relevant att den här samverkan görs möjlig genom att den prioriteras av ledningar och chefer, att den sker på rätt nivå i de olika organisationerna och att de olika aktörerna faktiskt har möjlighet att träffas i det dagliga arbetet.
 - En fjärde förutsättning är att underlätta arbetsgivares möjligheter att anställa unga. Det kan handla om att förse arbetsgivare med information och kunskap om arbetssökande, men också om olika typer av anställningsstöd. De subventionerade anställningsformer som finns tillgängliga uppfattas vara komplicerade och verkningslösa. I stället ser flera intervjupersoner ett behov av att möjliggöra längre introduktioner och mer stöd i form av handledning på arbetsplatsen från arbetsförmedlingen eller andra aktörer.
- Utifrån studiens resultat har vi formulerat några förslag på hur ungas etablering skulle kunna underlättas. Förslagen kretsar i huvudsak kring att öka möjligheterna för tidiga, effektiva och individanpassade insatser genom att låta relevanta samhälleliga aktörer, inklusive representanter från civilsamhället och arbetsgivare, samverka med individens behov i centrum.

Inledning

Den här studien syftar till att skapa en djupare förståelse för de utmaningar som unga med svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden står inför. För att besvara syftet har kvalitativa intervjuer genomförts med unga med etableringssvårigheter samt med representanter för olika aktörer som kommer i kontakt med den gruppen. Bland annat har vi frågat unga (respondenterna) vilka hinder och möjligheter de upplever i övergången från skola till arbetsliv och i etableringen på arbetsmarknaden. Studien har genomförts i tre kommuner: Malmö, Ljusnarsberg och Växjö.

Studien är en del av Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågors fördjupade analys av ungas övergång mellan skola och arbetsliv.

Att studera ungas möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden är relevant ur flera aspekter. Inte minst medför ett sent eller helt uteblivet inträde i arbetslivet stora konsekvenser för individen. Både svensk och internationell forskning visar att långvarig arbetslöshet kan leda till ekonomisk utsatthet, sämre boendevillkor, svaga sociala nätverk, kontaktproblem med myndigheter och ohälsoproblem (Olofsson 2014).

Unga som blir arbetslösa direkt efter gymnasiet har en högre sannolikhet att också vara arbetslösa längre fram (Nordström Skans 2004). Förutom direkt ekonomiska konsekvenser kan arbetslöshet i unga år göra att kunskaper och färdigheter som inte används blir föråldrade. Därmed finns en risk att arbetsgivare ser unga med en långvarig arbetslöshet som mindre produktiva och därmed mindre lämpade att anställa.

Också ur ett samhällsekonomiskt perspektiv är det relevant att öka förståelsen för ungas möjligheter att etablera sig. En del unga blir arbetslösa direkt efter gymnasiet utan att någonsin ha arbetat och är då i praktiken beroende av försörjningsstöd om inte en partner eller någon annan närstående kan försörja dem. Det gör att ungas allt senare inträde i arbetslivet riskerar att leda till ökade utgifter för det offentliga. Av bland annat den anledningen har kommunernas intresse för att underlätta ungas övergångar ökat under de senaste åren. Från statligt håll har behovet av ett mer påtagligt engagemang från kommunernas sida uppmärksammas, bland annat genom att det kommunala informationsansvaret utvecklats till ett aktivitetsansvar där kommunerna ges större ansvar. Ett annat exempel på det politiska intresset för ungas etablering är regeringens beslut att tillsätta *Delegationen för unga till arbete* (Dua).

I denna rapport studerar vi de upplevda utmaningar och hinder som unga möter i etableringen på arbetsmarknaden samt de insatser och det stöd som finns tillgängligt i samhället. Rapporten präglas av en jämställdhetsaspekt genom att skillnader mellan tjejers och killars etablering på arbetsmarknaden diskuteras. Ett annat syfte har varit att belysa eventuella skillnader i etableringsförutsättningar utifrån var man som ung bor. Valet av kommuner har därför utgått från att få en spridning med hänsyn till exempelvis geografiskt läge, befolkningsstorlek, näringsstruktur och åldersammansättning. Kvalitativa intervjuer har genomförts med såväl unga som representanter för aktörer som möter dessa unga.

Vi inleder rapporten med en genomgång av vad den befintliga forskningen säger om dessa utmaningar och hinder och hur samhället hanterar dem. Därefter diskuterar vi studiens metod och tillvägagångssätt med fokus på val av kommuner och respondenter. Metodavsnittet följs av ett avsnitt där vi diskuterar studiens resultat och i vilket respondenternas egna berättelser och röster ges ett stort utrymme. Avslutningsvis diskuterar vi studiens övergripande syfte och med utgångspunkt i studiens resultat resonerar vi kring några konkreta förslag för hur ungas möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden skulle kunna underlättas.

1 Bakgrund

Ungas övergång från skola till arbetsliv har blivit en mer utdragen och krokigare process än för några decennier sedan (se Olofsson & Lundahl 2013, SOU:2013:74, Walther 2006). Att unga ofta befinner sig i en situation där de pendlar mellan arbete, studier och arbetslöshet har fått forskarna att tala om så kallade jojo-övergångar. Arbetslösheten är högre för unga än för äldre, vilket till viss del förklaras av att unga oftare är på väg in på arbetsmarknaden och därmed saknar relevant arbetslivserfarenhet och relevanta kontakter.

En ytterligare anledning är att unga oftare än äldre riskerar att förlora ett jobb som de faktiskt fått. Många gånger har unga olika former av visstidsanställningar, till exempel provanställningar eller projektanställningar, vilket gör att de ofta får lämna ett företag först i tider av nedskärningar eller omorganisationer (Wadensjö 2014).

Ungdomsarbetslösheten drabbar dock inte blint. Stora skillnader går till exempel att se mellan de som har och de som saknar utbildning (SOU 2013:74, Wadensjö 2014). Dessutom verkar utbildningens innehåll spela roll och de som till exempel har en akademisk utbildning inom humaniora är arbetslösa i större utsträckning än de med en akademisk utbildning inom ekonomi (Boguslaw & Wadensjö 2011).

De med allra störst svårigheter att få jobb är dock de som saknar gymnasial utbildning (Wadensjö 2014). Arbetslösheten är också högre bland utrikes födda än hos de som är inrikes födda och har föräldrar som är födda i Sverige (Schröder 2014). Skillnader finns också, även om de är små, mellan könen och pekar på att arbetslösheten för unga män är högre än för unga kvinnor. Det förekommer även regionala skillnader som tyder på att det är enklare för unga i till exempel Stockholmsområdet att etablera sig än för unga i andra delar av landet (Wadensjö 2014).

Utmaningar för unga – om sociala risker kopplade till etableringen på arbetsmarknaden

Ett sätt att närma sig en djupare förståelse av vilka utmaningar unga står inför i dag är att se till vilka olika sociala risker som unga möter i etableringsfasen. Sociala risker handlar om hur levnadsvillkor påverkas av individrelaterade faktorer och samhällsekonomiska omständigheter (Olofsson 2014). Mycket talar för att unga i dag möter mer påtagliga sociala risker i etableringsfasen till vuxenlivet och att institutionerna och välfärdspolitiken som finns till för att underlätta ungas etablering har blivit mindre effektiva under de senaste decennierna (Lundahl & Olofsson 2014, Olofsson 2014).

För det första kan man, som vi noterat ovan, konstatera att unga utan fullständig grundskole- eller gymnasieutbildning, unga med utländsk bakgrund och unga från mindre privilegierade hemförhållanden har fått det svårare att etablera sig på arbetsmarknaden. Mycket pekar på att andelen unga med svårigheter att etablera sig ökar och att utvecklingen inte är unik för Sverige. En studie från *Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling* (OECD) gör gällande att omkring 30–40 procent av de unga som lämnar skolan i OECD:s medlemsländer hör till gruppen med störst risk att få svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden (Scarpetta, Sonnet & Manfredi 2010).

Gruppen är på många sätt heterogen och består bland annat av unga som är drabbade av olika individrelaterade problem, till exempel ohälsa, i kombination med ogynnsamma omständigheter som till exempel utvecklade sociala nätverk.

Mycket tyder också på att de sociala villkoren inom gruppen unga varierar allt mer. Unga med olika maktresurser, som utbildningsnivå och sociala nätverk, har olika förutsättningar att hantera arbetsmarknadens krav. I det sammanhanget brukar också en del forskare betona att efterfrågan på ungas arbetskraft är för låg. Forskare som förespråkar det perspektivet menar att den generella efterfrågenivån måste höjas om ungas möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden ska underlättas (Pohl & Walther 2007).

För det andra karaktäriseras ungas övergångar av individers skilda strategier när det gäller val av utbildning, växlingar mellan arbete och studier och hopp mellan olika slags verksamheter. Många unga är, som vi har noterat, beroende av tidsbegränsade anställningar. Den typen av tjänster kan vara en möjlighet för unga att få sitt första jobb, men kan också vara ett hinder för unga att mer långsiktigt etablera sig på arbetsmarknaden.

Ökad individualisering och osäkra anställningsformer hanteras på olika sätt av olika unga. Några upplever stora möjligheter att förverkliga drömmar och skapa sina egna liv. Andra riskerar att fastna i ett utanförskap som fanns där redan från början. De unga som kommer från mer resurssvaga miljöer, präglade av exempelvis låg utbildningsnivå och hög arbetslöshet, verkar ha sämre förutsättningar att hantera den osäkerhet och de ökade krav som präglar vår tids övergångsmönster (Olofsson 2014).

Individrelaterade förutsättningar och personliga egenskaper påverkar också ungas etableringsmöjligheter. I en del studier har ungas etableringssvårigheter till exempel förklarats med att de har ofullständig utbildning, en utbildning som inte efterfrågas, för få relevanta kontakter eller problem med språket. Ibland lyfts också att en del unga har särskilda attityder eller sätt att leva som påverkar deras möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Den typen av argument återspeglas i ökade krav på individen att själva ta ansvar för sin etablering. Sedan 1990-talet har den så kallade aktiveringspolitiken dominerat den europeiska arbetsmarknadspolitikerna.

Tidigare fanns en bild av att samhället hade ett kollektivt ansvar för de sociala problem som följer av att en ung människa inte etablerat sig på arbetsmarknaden. I dag har individen själv ett större ansvar. För att ta del av samhällets stöd krävs olika typer av motprestationer och förändringar i beteende och livsstil (Johansson 2006).

Ett tredje perspektiv på de utmaningar unga står inför i dag handlar om förändrade villkor i arbetslivet. Etableringsmöjligheter och karriärvägar påverkas av hur arbetslivet är organiserat. Att många företag i dag föredrar tidsbegränsade anställningar kan ha att göra med att de är mindre benägna att ta ansvar för ungas kompetens- och karriärutveckling. En ytterligare signal om att så skulle vara fallet är en del företags strävan efter att öka löneskillnaderna mellan instegsjobb och mer etablerade jobb (Olofsson 2014).

Möjligheterna för ett enskilt företag att ta ansvar för ungas etablering och utbildning ser annorlunda ut än tidigare. Kraven på att unga ska vara produktiva från ett tidigt skede i anställningen har därmed ökat. För de unga som av olika anledningar inte lever upp till förväntningarna innebär det här särskilda utmaningar när de ska etablera sig.

Grupper av unga med särskilda svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden

Såväl den allmänna som den politiska debatten fokuserar ofta på att olika grupper av unga möter olika hinder och utmaningar i övergången till arbetslivet. Att tala om grupper av unga på det här sättet bör göras med viss försiktighet av den enkla anledningen att ingen ung människa enbart hör till en grupp. Det finns alltid en risk i att kategorisera unga människor och placera in dem i fack som de själva kanske inte känner sig hemma i. En sådan kategorisering kan leda till stigmatisering, vilket snarare skulle kunna förvärra den situation man har ambitionen att förbättra.

Samtidigt kan det finnas en poäng i att identifiera olika riskfaktorer eller att närmare undersöka om det finns gemensamma erfarenheter hos unga som på något sätt påverkar deras möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Kunskap om sådana riskfaktorer och erfarenheter kan i bästa fall användas för att underlätta övergången till arbetslivet genom stöd, insatser eller andra åtgärder.

Det stora flertalet unga lyckas etablera sig på arbetsmarknaden. Av den anledningen kan det vara relevant att se till förutsättningarna för de unga som av någon anledning inte gör det. Med det ovan nämnda i åtanke görs i det följande några utblickar i de grupper som ofta lyfts fram i forskningen och som anses ha särskilt stora utmaningar när det gäller att etablera sig på arbetsmarknaden.

Unga med brister i utbildningen

Forskning visar att utbildningsnivå är den faktor som har störst betydelse för om en ung människa lyckas etablera sig eller inte (Hatlevoll 2015). Att ha misslyckats i skolan ökar risken för att varken arbeta eller studera vid 25 års ålder, vilket i sin tur ökar risken för att också senare i livet stå utanför arbetsmarknaden (Nilsson & Bäckman 2014). I en rapport från Sveriges Kommuner och Landsting konstaterar Thor Hatlevoll att utbildning är viktigt för att komma in på arbetsmarknaden, men också för att stanna kvar inom den (se Hatlevoll 2015). Att sakna gymnasieutbildning innebär inte bara svårigheter att få ett jobb, utan ökar också riskerna för att förlora ett jobb. Han konstaterar också att de som saknar gymnasieutbildning riskerar att vara arbetslösa oftare och under längre perioder än de som fullföljt gymnasiet.

Rapporten från Sveriges Kommuner och Landsting bekräftar stora delar av den svenska och internationella forskning som pekar på att det finns det en koppling mellan avhopp eller oavslutade gymnasiestudier och ökade risker för en ung individ att få olika typer av problem i framtiden (se Dale 2010, Eurofound 2012, Socialstyrelsen 2010, SOU 2013:74).

Oavslutade studier är dock ett komplext och mångbottnat problem. Det går inte att se ett skolmisslyckande som en enskild händelse (Lindblad 2016). Snarare bör ett sådant ses som en process över tid där strukturella och individuella faktorer interagerar. Det kan handla om unga som är utsatta för olika typer av kränkningar, till exempel mobbning, men den geografiska platsen spelar också roll. I en svensk kontext ser vi att elevernas resultat i hög grad varierar mellan olika skolenheter. Skillnaderna mellan grundskolornas genomsnittliga resultat har till exempel ökat markant under de senaste åren. Andelen elever som är behöriga till gymnasieskolan varierar från 20 procent till 100 procent mellan olika grundskolor (Skolverket 2014). Den ökade skolsegregationen syns allra tydligast i storstadsområdena. Skolverket (2012) bedömer vidare att skolvalsreformen

sannolikt har bidragit till en ökad skolegregation och att den segregationen är kopplad till elevernas föräldrars socioekonomiska bakgrund. Bilden av en allt mer utbredd skolegregation bekräftas i en rapport från IFAU (Böhlmark, Holmlund & Lindahl 2015).

I de kommuner där val till fristående skolor har blivit mer utbrett har exempelvis skolegregationen mellan utrikes födda elever och elever födda i Sverige samt mellan individer med utländsk respektive med svensk bakgrund ökat jämfört med i kommuner där skolval är ovanligt (Böhlmark et al. 2015).

Utbildningens relevans för ungas etablering på arbetsmarknaden ifrågasätts knappast av någon. Sett ur ett historiskt perspektiv har utbildning varit ett effektivt sätt att höja kompetensnivån hos arbetskraften så att den matchade det behov som fanns inom industrier och företag (Löfström 2014).

Samtidigt bör påpekas att all utbildning inte nödvändigtvis leder till arbete. Vilken typ av utbildning en individ har spelar också roll. I dag är det inte alldeles ovanligt att även personer med höga utbildningsnivåer har svårt att få jobb (Boguslaw & Wadensjö 2011). Trots att utbildningens längd och inriktning kan ha betydelse för möjligheten till etablering ser vi att de med allra störst problem att etablera sig på arbetsmarknaden är unga som avbrutit sin utbildning på gymnasienivå. Arbetslösheten bland de med en förgymnasial utbildning är väsentligt högre än hos de med en eftergymnasial utbildning (Löfström 2014, Wadensjö 2014).

Unga med funktionsnedsättning

Den politiska ambitionen att inkludera unga med funktionsnedsättning och nedsatt arbetsförmåga på arbetsmarknaden är och har varit hög. Ett exempel är satsningarna på sociala företag. Dessa syftar till att stimulera allmännyttan eller medlemsnyttan, exempelvis genom att se till medlemmarnas ekonomiska eller sociala behov. Vinstintresset är underordnat strävan att integrera människor i samhälle och arbetsliv. (Germundsson & Runeson 2014).

Trots den höga ambitionsnivån och trots en arbetsmarknadspolitik som strävar efter att alla som kan också ska arbeta, så exkluderas många med nedsatt arbetsförmåga från arbetsmarknaden. Unga med funktionsnedsättning är en heterogen grupp. För en del unga är funktionsnedsättningen omfattande, men för andra är den mer marginell. Det är heller inte själva funktionsnedsättningen som i första hand är relevant ur ett etableringsperspektiv. Snarare är det arbetsförmågan som avgör en ung människas möjligheter att få jobb (Germundsson & Runeson 2014). De unga som både har en funktionsnedsättning och nedsatt arbetsförmåga arbetar dock i betydligt lägre grad än andra.

Att tala om arbetsförmåga kan dock vara problematiskt eftersom begreppet saknar en enhetlig definition. Arbetsförmedlingen definierar till exempel begreppet utifrån egenskaper hos individen i förhållande till en särskild arbetsuppgift och i relation till arbetsmiljön. Inom sjukvården, som också gör de medicinska utlåtanden som utgör grunden för försäkringskassans bedömningar, talar man om arbetsförmågan utifrån hälsotillstånd (Germundsson & Runeson 2014). Hur mycket en funktionsnedsättning påverkar det dagliga livet och arbetslivet påverkas således i hög grad av omgivningens syn på funktionsnedsättningen och hur pass inkluderande omgivningen är. Den enskilda individen kan ha en helt annan upplevelse av sin egen arbetsförmåga.

Den politiska ambitionen att stödja unga med funktionsnedsättning eller nedsatt arbetsförmåga är alltså inte alltid framgångsrik. Den allt mer flexibla arbetsmarknaden med ökade krav på utbildning och personlig anpassningsförmåga bidrar sannolikt till att etableringssvårigheterna tilltar ytterligare.

Unga med utländsk bakgrund

Andelen unga som varken arbetar eller studerar är högre bland utrikes födda och inrikes födda med utländsk bakgrund än bland dem med svensk bakgrund (Schröder 2014). En tänkbar förklaring kan kopplas till hur väl individer lyckas i skolan. I de flesta länder skiljer sig skolresultaten åt för unga som har utländsk bakgrund jämfört med för dem som inte har det. Det gäller också i Sverige (Schröder 2014). Unga som själva är födda utomlands har sämre skolresultat än de som är födda i Sverige, vilket särskilt gäller dem som kom till Sverige efter sju års ålder (Skolverket 2016).

En annan tänkbar förklaring är diskriminering på arbetsmarknaden. Enligt några svenska forskningsstudier (Bursell 2012, Carlsson & Rooth 2007) talar mycket för att diskriminering i samband med rekrytering är en viktig anledning till att unga med utländsk bakgrund har lägre sysselsättning än andra. Experiment har till exempel genomförts där individer med samma eller likvärdiga meriter, men där några individer har namn som låter svenska och andra har namn som låter arabiska eller afrikanska, söker samma tjänster. Resultaten pekade på att de med arabiskt eller afrikanskt klingande namn fick skicka in väsentligt fler ansökningar för att bli kallade till intervju än de med svensklingande namn (Bursell 2012, Carlsson & Rooth 2007).

En tredje tänkbar orsak till att unga med utländsk bakgrund möter större utmaningar är att de i högre grad saknar resursstarka nätverk som skapar möjligheter för dem att få jobb. En stor andel av alla arbeten tillsätts via så kallade informella rekryteringskanaler. Individens sociala nätverk spelar alltså stor roll. För unga som saknar både utbildning och ett nätverk där potentiella arbetsgivare ingår kan etableringen på arbetsmarknaden bli särskilt problematisk.

Det finns en del studier som har undersökt hur rekryteringen till arbetstillfällen skiljer sig åt mellan inrikes och utrikes födda (se Behtoui 2006, Åslund et al. 2006). Mycket tyder på att inrikes födda i högre grad än utrikes födda får sina jobb via informella kanaler. De jobb inrikes födda får genom informella kanaler innebär också högre löner. En förklaring till detta anses vara att inrikes föddas nätverk inte enbart är större, utan också i större utsträckning innehåller personer med en starkare ställning på arbetsmarknaden (Schröder 2014).

Unga från mindre resursrika förhållanden

Ytterligare en grupp som brukar identifieras och som anses möta särskilt stora utmaningar i etableringsfasen är unga från mindre resursrika förhållande. De sociala villkoren för unga varierar i hög grad. De med erfarenhet från förhållanden som präglas av hög arbetslöshet och som saknar kontaktnät där arbetsgivare ingår har sämre förutsättningar att hantera de anpassningskrav som följer av ekonomins marknadsutveckling, den snabba teknikutvecklingen och det allt mer omställningsinriktade arbetslivet (Olofsson 2014).

Forskningen kring hur familjebakgrund och uppväxtförhållanden påverkar individens livschanser är omfattande. De riskfaktorer som framför allt verkar problematiska är kopplade till långvarig fattigdom, sociala problem som missbruk och brottslighet, ohälsa

och skolmisslyckanden. Dessa faktorer går att relatera till låga kvalifikationer, låg inkomst, ohälsa och social exkludering (Nilsson & Bäckman 2014).

Inom forskningen (se Bäckman & Palme 1998) talar man ibland om begreppet sociala avtryck som handlar om att ogynnsamma uppväxtvillkor riskerar att sätta avtryck hos individen. Dessa avtryck kan senare i livet yttra sig som sämre förmåga att hantera vissa typer av svårigheter som till exempel arbetslöshet. Ibland talar man också om livskarriärer och pekar på att resurssvaghet under barndomsåren kan utlösa en ogynnsam livskarriär. En del forskare menar att resurssvaghet i barndomen har samband med svaga skolprestationer, vilket, som vi har sett, påverkar individens möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden (Bäckman & Nilsson 2014).

Samhällets insatser för att möta ungas hinder och utmaningar

Att kortfattat presentera en bild av samhällets insatser för att underlätta ungas etablering på arbetsmarknaden låter sig inte göras enkelt. Flera aktörer, inklusive myndigheter, kommuner, företag, ideella organisationer och andra typer av nätverk, verkar parallellt eller i samverkan med varandra. Dessutom existerar en hel del projekt med syfte att underlätta ungas övergångar finansierade av EU-medel (Svensson & Zander 2014).

Den myndighet som ansvarar för arbetsmarknadspolitiken är Arbetsförmedlingen. Bilden kompliceras dock av att de flesta kommunala förvaltningar har någon form av arbetsfrämjande verksamhet. Kommunerna har också fått ett utökat ansvar för de unga som lämnat skolan utan färdig utbildning genom att det kommunala *informationsansvaret* har utvecklats till det kommunala *aktivitetsansvaret*. Detta omfattar de unga som fullgjort skolplikten, men som inte genomför eller har fullföljt en utbildning på nationella program i gymnasieskola, gymnasiesärskola eller motsvarande utbildning. Kommunerna ska löpande hålla sig informerade om hur unga i åldern 16–19 år är sysselsatta. De ska också regelbundet och under hela året erbjuda lämpliga åtgärder för de unga som omfattas av aktivitetsansvaret.

Reaktionen på ökad ungdomsarbetslöshet har länge varit en aktiveringspolitik präglad av starka krav på deltagande i praktik eller tidsbegränsade jobb i utbyte mot understöd. Inte sällan har det funnits en oro för att ett alltför generöst understöd skulle kunna göda en bidragsmentalitet med långsiktiga och svåröverskådliga konsekvenser. Aktivitet har därför setts som något positivt i sig självt samtidigt som individen har getts ett utökat ansvar för övergången till vuxenlivet och etableringen på arbetsmarknaden. I takt med att förutsättningarna i arbetslivet förändras och kompetenskraven växer, så förändras synen på aktiveringspolitiken. I dag betonas ofta vikten av en mer mångfacetterad politik där unga individers komplexa behov möts med relevanta insatser och stöd (Olofsson 2014).

2 Tillvägagångssätt

Det empiriska material som den här studien baseras på kommer från kvalitativa intervjuer. Valet av metod bör alltid avgöras av en studies syfte. Den här studien syftar till att skapa en djupare förståelse för upplevelsen av de utmaningar och hinder unga möter i etableringen på arbetsmarknaden samt av det stöd som finns tillgängligt för dessa unga, vilket gör att kvalitativa metoder i form av intervjuer lämpar sig väl. Intervjuer är användbara då man vill få kunskap om människors upplevelser av eller syn på olika fenomen (Kvale 2009).

Under intervjuerna användes en halvstrukturerad intervjuguide. En sådan gör det möjligt att under intervjun diskutera relevanta frågor som kan dyka upp. Samtidigt definierar intervjuguiden en rad teman att förhålla sig till. Intervjusituationen kan ses som ett väglett samtal där intervjuaren genom att vara uppmärksam, vaken och fantasirik tillsammans med respondenten bidrar till att besvara studiens syfte (Kvale 2009).

De flesta intervjuer har genomförts som personliga intervjuer, alltså i ett möte mellan en forskare och en respondent. Att genomföra intervjuer på det sättet brukar föredras då de är enkla att arrangera. En annan fördel är att de uppfattningar och synpunkter som kommer till uttryck under intervjun kommer från en källa, det vill säga den intervjuade. För forskaren blir det enklare att koppla svar och idéer till individer under analysarbetet.

Några intervjuer genomfördes med två respondenter. Vid de tillfällena var det respondenterna själva som önskade att intervjun genomfördes på det sättet. Vid ett tillfälle genomfördes intervjun i en fokusgrupp.

Ungefär hälften av intervjuerna genomfördes över telefon. Resten genomfördes på någon av respondenten vald plats. Intervjuerna med representanterna för olika aktörer genomfördes oftast på deras arbetsplats. Med ungdomarna genomfördes intervjuerna till exempel på caféer, på bibliotek eller i intervjupersonens hem. Intervjuerna spelades in med hjälp av en diktafon och transkriberades sedan.

Kommunval¹

Precis som valet av metod, så har valet av kommuner att genomföra studien i påverkats av studiens syfte. Även om man ska vara försiktig med att generalisera utifrån resultaten från en kvalitativ studie som den här, så har det funnits en ambition att välja kommuner av olika karaktär. Det finns anledning att tro att den geografiska platsen i stor utsträckning påverkar ungas möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden (se Lindblad 2016). I den här studien valdes Malmö, Ljusnarsberg och Växjö ut med ambitionen att de ska representera olika förutsättningar för unga i deras etablering på arbetsmarknaden.

¹ Statistiken i det här kapitlet är hämtad från SCB (www.scb.se) med undantag för den om andelen unga som varken arbetar eller studerar som är hämtad från Temagruppen Unga i arbetslivets UVAS-statistik (www.temaunga.se/export-report).

Malmö

Malmö kommun har 318 100 invånare. I tätorten Malmö bor 287 200 personer. Staden växer och sedan 2000 har befolkningmängden ökat med ungefär 60 500 individer. Historiskt sett har varvsindustrin varit en viktig del av Malmös näringsliv. I dag präglas dock näringslivet av många små företag. En snabbt växande sektor i kommunen utgörs av privata tjänsteföretag. Det finns också många kunskapsintensiva företag i Malmö som är verksamma inom bio- och medicinteknik, miljöteknik och it. Den största arbetsgivaren är kommunen följt av Skåne läns landsting, Skanska Sverige AB, Rikspolisstyrelsen och Malmö högskola.

Befolkningen är relativt ung. Medelåldern är 38,6 år, att jämföra med Skånes 40,9 år och rikets 41,2 år. Den här studien fokuserar på stadsdelens område Söder. De socioekonomiska förutsättningarna karakteriseras där av särskilt hög arbetslöshet, låg utbildningsnivå och en hög andel boende med utländsk bakgrund i förhållande till befolkningen i resten av kommunen. I Malmö som helhet är utbildningsnivån högre än i riket. I stadsdelens område Söder är dock andelen med okänd eller högst förgymnasial utbildning 15,9 procent jämfört med rikets 9,0 procent.² Andelen studerande 20–29-åringar var i hela Malmö 34,5 procent 2014.

Stadsdelens område Söder utmärker sig genom att andelen biståndsmottagare i befolkningen är högre än i riket. År 2015 var 14,4 procent (4,3)³ av befolkningen biståndstagare. Siffran för hela Malmö var 9,6 procent. Andelen unga vuxna (18–24 år) med ekonomiskt bistånd är också väsentligt högre än i övriga landet, 20,9 procent (7,5). Den siffran överstiger också andelen i hela Malmö, 14,6 procent. Den totala andelen 20–29-åringar med sociala ersättningar och bidrag var i hela Malmö 13 procent (10,8) under 2015.

Sysselsättningen har ökat i Malmö under de senaste åren, men arbetslösheten är fortsatt jämförelsevis hög och uppgår till 15 procent av arbetskraften. Över 21 procent av arbetskraften i åldern 18–24 år saknar arbete. Andelen unga som varken arbetar eller studerar var 11 procent (7,7) bland killar och 10,7 procent (7,2) bland tjejer 2014. Till viss del förklaras den höga arbetslösheten av att Malmö har en ung befolkning och att arbetslösheten hos unga är högre än i den övriga befolkningen.

En annan förklaring är att ett inte oväsentligt antal Malmöbor pendlar till Köpenhamn för att arbeta och då inte räknas med i Arbetsförmedlingens eller SCB:s statistik. Dessutom fungerar Malmö som en inpendlingskommun. Antalet förvärvsarbetande i Malmö uppgår till ungefär 163 000 individer och av dem bor 63 000 utanför Malmö.

Av de arbetstillfällen som skapas i Malmö kräver många en utbildning på eftergymnasial nivå. Det gör att de som saknar gymnasiekompetens får det svårare att ta sig in på arbetsmarknaden. Malmö utmärks också av mångfald och en knapp tredjedel av befolkningen är född utanför Sverige. Precis som i resten av landet, så har utrikes födda personer i Malmö svårare att etablera sig på arbetsmarknaden än de som är födda i Sverige. Allra svårast är det för unga, utrikes födda män.

² Svenskfödda personer med okänd eller högst förgymnasial utbildning.

³ Siffrorna inom parentes anger andelen i riket.

Ljusnarsberg

Ljusnarsbergs kommun är en av Sveriges minsta kommuner sett till befolkningsmängd. Kommunen har cirka 5 000 invånare. Medelåldern är högre än i riket och ligger på 47,1 år (41,2). Andelen invånare i åldern 18–24 år är 13,9 procent (14,8). Sedan 1970-talet har kommunen genomgått en avindustrialisering. Länge var den främsta inkomstkällan i kommunen gruv- och mineralnäringen och många av dem som tidigare arbetade inom den har långvarig erfarenhet av arbetslöshet. Ljusnarsbergs största arbetsgivare är kommunen följt av Kopparbergs Bryggeri AB. Näringslivet präglas i övrigt av små företag.

I den överenskommelse som kommunen tecknat med Arbetsförmedlingen inom ramen för *Delegationen för unga till arbete* anges att arbetslösheten i Ljusnarsbergs kommun uppgår till 13,8 procent. Bland unga i åldern 16–24 år är arbetslösheten ungefär 26 procent. För utrikes födda i motsvarande ålder är siffran enligt överenskommelsen hela 87,5 procent.⁴ Andelen unga som varken arbetar eller studerar i åldern 16–24 år var 14,5 procent (7,7) för killar och 18,2 procent (7,2) för tjejer under 2014. Ljusnarsberg var den kommun i landet som hade högst andel unga som varken arbetar eller studerar.

I Ljusnarsberg var andelen biståndsmottagare 6,4 procent (4,3) under 2015. Siffran för unga vuxna med ekonomiskt bistånd var 13 procent (7,5). Den totala andelen 20–29-åringar med sociala ersättningar och bidrag var 16,2 procent (10,8) under 2015.

Utbildningsnivån i Ljusnarsbergs kommun är lägre än i riket. Andelen med okänd eller högst förgymnasial utbildning uppgår till 16,9 procent (9,0). Ljusnarsbergs kommun utmärker sig också genom att andelen unga i kommunen som väljer att läsa vidare på en eftergymnasial utbildning är lägre än motsvarande andel unga i riket. Andelen studerande 20–29-åringar var 22,4 procent 2015, vilket är väsentligt lägre än i Malmö och Växjö. Värt att notera i den här studien är att Ljusnarsberg under 2015 var en av de kommuner som hade högst mottagande av asylsökande. Trots att befolkningsmängden i Ljusnarsberg har minskat sedan 1970-talet ökade andelen 13–15-åringar med nästan 30 procent under 2015, vilket till stor del beror på det stora antalet nyanlända i den åldern (Sveriges Kommuner och Landsting 2016). Det här ställer naturligtvis krav på skolorna och påverkar i förlängningen rimligtvis också hur ungas etableringsmöjligheter på arbetsmarknaden ser ut.

⁴ Lokal överenskommelse mellan Ljusnarsbergs kommun och Arbetsförmedlingen,

<https://www.dua.se/sites/default/files/doc031215-03122015-001.pdf>. Hämtad 15 november, 2016, kl. 16:00.

Växjö

Växjö har en befolkning på ungefär 89 000 invånare. Medelåldern är 39,9 år (41,2) och andelen invånare i åldern 18–24 år är 17,8 procent (14,8). Historiskt sett har skogen varit en viktig basnäring för kommunen. I dag har skogsnäringen till viss del ersatts av näringar som maskin- och elektroteknik, men en del stora företag inom skogsindustrin har sina huvudkontor kvar i kommunen. Växjö är också residensstad i Kronobergs län, vilket gör att den offentliga sektorn är stor. Största arbetsgivaren i det privata arbetslivet är Volvo Construction Equipment AB följt av Södra Skogsägarna.

På en rad variabler som är relevanta för den här studien ligger Växjö nära siffrorna för riket i sin helhet. Det gäller exempelvis medianinkomst och förvärvsfrekvens. I egenskap av att vara universitetsstad skiljer sig dock Växjö från de flesta andra kommuner i Sverige. Utbildningsnivån i kommunen är högre än genomsnittet för riket. Andelen med okänd eller högst förgymnasial utbildning uppgår till 6,0 procent (9,0) och andelen studerande i åldersgruppen 20–29 år var 39,5 procent 2014. Andelen som varken arbetar eller studerar var för killar 6,4 procent (7,7) och för tjejer 5,6 procent (7,2) under 2014.

I Malmö valdes en särskild del av staden ut för att fånga in erfarenheter från unga som bor i ett område med särskilt hög arbetslöshet, låg utbildningsnivå och låga inkomstnivåer. Den typen av områden finns i de flesta städer i Sverige, så också i Växjö. Även om en del respondenter tenderat att lyfta fram detta område under intervjuerna, så har det inte varit huvudsakligt fokus för den här studien. I Växjö var andelen unga vuxna med ekonomiskt bistånd 7,0 procent (7,5) under 2015. Den totala andelen 20–29-åringar med sociala ersättningar och bidrag var 10,6 procent (10,8) under 2015.

De tre kommunerna skiljer sig alltså åt en hel del kopplat till geografiskt läge, demografi och sett till vilka branscher som dominerar näringslivet. I Ljusnarsberg är andelen unga som varken arbetar eller studerar högst i landet. Också i Malmö är siffran hög, inte minst om man tittar till stadsdelsområde Söder. Däremot är siffran i Växjö lägre än för riket i övrigt. I Växjö är också utbildningsnivån högre än i de andra kommunerna.

Malmö beskrivs inte sällan som en stad i tillväxt, dock kommer tillväxten inte alla kommunens invånare till del. En förklaring till det är att de nya jobben ofta kräver en utbildningsnivå som stora delar av befolkningen inte har. Ibland lyfts Ljusnarsberg fram som ett exempel på en "avfolkningsbygd". Gruv- och mineralnäringen skapar inte längre samma tillväxt som tidigare och kommunen har drabbats hårdare än de andra två av avindustrialiseringen. Trots dessa skilda förutsättningar så upplever unga i alla tre kommunerna etableringssvårigheter.

Respondenter

Den här studien syftar till att skapa en djupare förståelse för vilka utmaningar unga med svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden står inför. För att besvara syftet har såväl unga som representanter för olika aktörer som kommer i kontakt med unga med svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden intervjuats. Här följer en kortare presentation av de olika respondenter som intervjuats.

Unga med erfarenhet av etableringssvårigheter

Det har funnits en ambition att få en spridning bland de unga respondenterna, bland annat kopplat till ålder, kön, erfarenhet av funktionsnedsättning och erfarenhet av att komma till Sverige som nyanländ. Till viss del har den ambitionen fallit väl ut. Bland de intervjuade finns både personer som är födda i Sverige och de som är födda i något annat land. Den äldsta respondenten var vid intervjutillfället 30 år och den yngsta 17 år. De flesta var runt 20 år.

Många har låg utbildningsnivå och en del har knappt gått i skolan över huvud taget. Andra har fullständiga gymnasiebetyg och planer på att studera vidare. Några har berättat om funktionsnedsättningar, vilket då har varit i form av neuropsykiatriska diagnoser. Det har varit en utmaning att få tag i unga respondenter, vilket på många sätt var väntat. Flera av de unga som den här studien intresserar sig för håller av olika anledningar sig undan vissa delar av samhället. Det kan till exempel ha att göra med negativa erfarenheter av skolan eller av andra myndigheter. En annan anledning kan vara att den här studiens tema på sätt och vis är ungas misslyckanden. Det är inte orimligt att anta att en del unga uppfattar det som stigmatiserande att delta och svara på frågor som kretsar runt hur det kommer sig att de inte lyckats etablera sig på arbetsmarknaden.

Totalt har 19 unga respondenter intervjuats, 10 kvinnor och 9 män. Av de intervjuade kommer 9 från Malmö, 4 från Växjö och 6 från Ljusnarsberg. Att antalet unga respondenter varierar mellan de olika kommunerna får ses som en begränsning och bör beaktas under läsningen.

Aktörer relevanta för ungas etablering

När det gäller aktörer som kommer i kontakt med gruppen unga har det inte varit lika problematiskt att hitta respondenter. En ambition var att intervju representanter från offentliga aktörer som arbetsförmedlingar och kommunal verksamhet, men också representanter från andra sektorer som till exempel företag och det civila samhället. En ytterligare ambition har varit att intervju representanter från olika nivåer inom respektive organisation.

Representanter från samtliga nämnda aktörer har intervjuats i de tre kommunerna. Såväl tjänstepersoner som arbetar direkt med unga som har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden som de på chefspositioner och med mer strategiska uppdrag har intervjuats. I Malmö och Växjö intervjuades också representanter från samordningsförbund.

Hur de olika aktörerna har organiserat sig skiljer sig åt en del i de tre kommunerna. I Ljusnarsberg har Arbetsförmedlingen inget fysiskt kontor. Representanten som intervjuades därifrån var positionerad i grannkommunen Lindesberg. På samma sätt organiseras den kommunala arbetsmarknadspolitiken på olika sätt i de olika kommunerna. Av naturliga skäl finns det fler aktörer kopplade till ungas etableringsmöjligheter på arbetsmarknaden i Malmö och Växjö jämfört med i Ljusnarsberg.

Totalt har 30 representanter för olika aktörer som kommer i kontakt med unga med svårigheter att etablera sig intervjuats. Flest aktörer kommer från Arbetsförmedlingen eller den kommunala verksamheten i respektive kommun. Fördelningen av respondenter har skiljt sig åt en del mellan kommunerna. I Malmö genomfördes 12 intervjuer, i Växjö 11 och i Ljusnarsberg 7. En förklaring till att antalet respondenter varierar står att finna i kommunernas skiftande storlek. I Ljusnarsberg ansvarar till exempel några av tjänstepersonerna för arbetsuppgifter som i Malmö eller Växjö skulle varit fördelade på flera tjänstepersoner. Att antalet respondenter från de olika kommunerna varierar bör dock beaktas vid läsandet av rapporten.

Etiska överväganden

Många av de berättelser som ligger till grund för den här studien är personliga och av närmast privat karaktär. Av den anledningen har det varit viktigt att hantera studiens empiriska material på ett säkert sätt. Under tiden intervjuerna funnits inspelade har de förvarats inlåsta. Detsamma gäller det transkriberade material som skrivits ut. Inför varje intervju informerades respondenten om studiens syfte och beställare. De fick information om att de när som helst kunde avbryta intervjun och även i efterhand dra tillbaka sin medverkan. På grund av att rapporten är begränsad till sitt omfång, så förekommer inte citat från alla respondenter. I syfte att tydliggöra framställningen av resultatet så har de unga som citeras getts fingerade namn. Representanterna för olika aktörer presenteras i stället med sin funktion.

3 Resultat

I det följande presenteras resultatet från de genomförda intervjuerna. Rubrikerna är till stor del indelade efter de teman som intervjuguiderna utgick från. De citat som förekommer har valts ut för att de anses representera flera respondenters ståndpunkter. I en del fall utgör de dock avvikande åsikter, vilket då framkommer av texten.

Att vara ung och arbetslös

Samtliga respondenter betonar att den situation unga med svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden befinner sig i är allvarlig. Det gäller såväl representanter från olika aktörer som unga själva. Ungas situation beskrivs dessutom som komplex. Under intervjuerna med de unga respondenterna ombads de beskriva sin vardag. Elina bor hemma hos sin mamma och mammans kille i Växjö. Hon saknar fullständiga betyg från gymnasiet, men planerar att läsa upp dem på komvux.

”Den typiska arbetslöshetsdagen? Gå upp när du känner för det. Hitta något meningsfullt med dagen. Typ. Diska. Koka kaffe. Klappa en katt. Försök komma ut ur huset. För annars blir man helt isolerad och psyksjuk. Så typ gå och ta en kaffe med en kompis. Helst hemma hos nån för man har inga pengar.

(Elina, 19 år, Växjö)

Elinas beskrivning av en vanlig dag återspeglar sig i flera intervjuer. De unga respondenterna beskriver en tristess som blir särskilt påtaglig när de jämför med hur de upplever situationen för de unga som har ett jobb att gå till. Flera av dem beskriver hur arbetslösheten inledningsvis kunde uppfattas som en slags frihet. Likt Elinas beskrivning kunde de gå upp när de kände för det och spendera dagen som det passade dem. Den sortens frihet visade sig dock vara bedräglig och snart upptäckte de att den snarare blev till ett ok. En del berättar hur de ganska snabbt förstod att frihetens möjligheter på många sätt begränsades – inte minst av de ekonomiska förutsättningarna.

Elinas beskrivning av att gå och ta en kaffe med en kompis återkommer också i flera intervjuer. Det finns en strävan efter att behålla och vårda sitt sociala kontaktnät. En av anledningarna upplevs vara att bevara någon form av struktur och rutin i vardagen. Många beskriver en oro för att arbetslösheten ska leda till att de passiviserar och att en sådan passivering riskerar att cementera arbetslösheten och dra dem ännu längre från arbetsmarknaden. Josef bor i Malmö och är inte alls bekväm med att inte ha något att göra på dagarna. Efter att ha varit arbetslös i sex månader börjar han känna sig väldigt rastlös.

”Sen att ja, jag vaknar senare ibland ... Jag gillar att gå upp tidigt egentligen, att ha mycket rutiner. Det är mycket så när man är arbetslös. Man ... jag tappar lusten egentligen med allt. Jag vill jobba. Jag gillar inte att bara sitta still.”

(Josef, 23 år, Malmö)

Ungefär hälften av Josefs kompisar är arbetslösa. De delar på många sätt hans situation och de pratar ofta med varandra om oron de känner inför att vara arbetslös. Ibland kan tillvaron kännas hopplös, men Josef berättar att han inte tänker ge upp. Han säger att han drömmer om att bli polis och att den drömmen håller honom uppe. Först vill han skaffa sig lite mer arbetslivserfarenhet och dessutom måste man ha körkort för att komma in på utbildningen till polis.

I Växjö bor Alexander som är 22 år och bor i en lägenhet i samma trappuppgång som sin bror. Han har varit arbetslös i ett halvår. Tidigare jobbade han som kock och kökschef på olika ställen i Sverige. Efter att ha läst hotell- och restaurangprogrammet på gymnasiet började han jobba på McDonalds. Ett och ett halvt år senare gick han in i väggen och var utan jobb i nästan ett år. Han återhämtade sig och fick ett sommarjobb på ett gästgiveri. När säsongen tog slut blev han arbetslös igen. Då hade han flyttat från Växjö till en annan del av landet, men han hade kvar sin lägenhet och återvände. Han uppger att han gör vad han kan för att få jobb, men att han stöter på många hinder. Det handlar om att inte passa in i den mall som arbetsgivare efterfrågar. Att han arbetat tidigare gör honom erfaren, men det är inte direkt en fördel. Snarare upplever han att det gör honom dyrare och att arbetsgivarna hellre anställer billigare arbetskraft.

”Man gör ju vad man kan för att få jobb ... engagerar sig, försöker liksom. Men det är inte lätt ... när man väl kommer över 20 år där i restaurangbranschen då är det så svårt för att du har så mycket erfarenhet då och de tar inte in dig för du kostar mer och det är mycket den mentaliteten. Och har du inte stöd från arbetsförmedlingen så brukar de inte kunna ta in dig för de tycker du är för dyr.

(Alexander, 22 år, Växjö)

En vanlig dag för Alexander går till stor del ut på att söka jobb. Han beskriver hur han efter att ha kollat av Arbetsförmedlingens platsbank på nätet letar vidare på andra sajter. Ganska ofta deltar han i aktiviteter som arrangeras av kommunen i samverkan med olika aktörer. En del av de aktiviteterna är frivilliga. Andra, upplever han, är förenade med tvång. Det kan handla om olika ”workshopsliknande” arrangemang där deltagarna måste skriva på en närvarolista för att visa att de varit där. Om de inte deltar kan det påverka deras bidrag.

Upplevelsen av tvång återkommer i intervjuer med andra unga. Samtidigt är bilden tudelad. Å ena sidan betonar de unga som intervjuats att de ibland deltar i verksamheter som de egentligen tycker är verkningslösa. Å andra sidan är många av åsikten att unga många gånger måste utsättas för påtryckningar av olika slag och att det är bra att de aktiveras även om det kanske inte direkt leder till tydliga resultat.

De ekonomiska konsekvenserna av arbetslösheten slår hårt mot unga. Ofta har de inte hunnit kvalificera sig för a-kassa och är beroende av försörjningsstöd om de inte kan försörjas av sina föräldrar, en partner eller någon annan anhörig. Av de unga som intervjuats inom ramen för den här studien får några försörjningsstöd, men inte alla. Elina bor till exempel hemma och får inte försörjningsstöd. Det får däremot Alexander. Till skillnad från en del andra respondenter tycker han inte att det är särskilt svårt att klara sig på den summa han får utbetald. Däremot ser han det som problematiskt att inte kunna spara pengar. Har han pengar över en månad riskerar han att få mindre utbetalt nästa. Det gör det svårt för honom att tänka långsiktigt och planera inför framtiden. Dessutom tycker han att det plockar bort incitamentet att leva ekonomiskt.

”Det är bara det att du inte kan lägga pengarna hur du vill. Du kan inte spara dem. Då ser (biståndshandläggaren) hur mycket pengar du har kvar och drar av det mot riksnormen vad du får ut nästa månad. Det finns ingen sån ... du ska inte kunna tjäna pengar på att gå och ... det förstår man ju. Samtidigt är det inte belönande att du är duktig på att hålla i pengar. Så de uppmuntrar inte det, samtidigt så uppmuntrar de inte att du ska tjäna pengar på det heller. Så det är både bra och dåligt.”

(Alexander, 22 år, Växjö)

Inledningsvis beskrev vi hur utrikes födda kan ha särskilt stora problem att etablera sig på arbetsmarknaden. Det gäller inte minst nyanlända och de som kommer till Sverige utan vårdnadshavare. Rashid är en av dem. Han kom till Sverige när han var 17 år. Han har nyligen fått sitt uppehållstillstånd, men har levt en tid i Sverige som gömd. Han beskriver perioden som påfrestande och jobbig. Något han egentligen inte vill tänka på. När Rashid kom till Sverige fick han mycket stöd av en ideell organisation som arbetar för asylsökandes rättigheter. Några av individerna som var aktiva i organisationen betydde särskilt mycket för honom och han beskriver det som att det till stor del är tack vare dem som han mår så bra som han gör i dag.

Han berättar att han gärna skulle arbeta med barn eller ungdomar inom skolan och att han har ett sådant jobb på gång. En del utmaningar återstår dock att hantera för honom, till exempel när det gäller utbildning och att övertyga arbetsgivarna om att han har den kompetens som krävs. Intervjun med Rashid genomförs i hans lägenhet. Han hyr den i andra hand av en av organisationens aktiva medlemmar. I lägenheten bor också andra som söker eller har sökt asyl. En av dem är Reza. Han kom till Sverige för några år sen. Trots att han fått avslag på sin ansökan om uppehållstillstånd stannar han i Sverige. För honom är det självklart. Han har ingen annanstans att ta vägen. Också Reza får stöd från den organisation som hjälpt Rashid.

Reza arbetar inte för tillfället, men önskar att han gjorde det. Lagen förbjuder honom, men de svarta arbetstillfällena är många. Även om de är osäkra, dåligt betalda, ofta förknippade med usla arbetsförhållanden och ibland rent av farliga, så kan de vara ett lockande alternativ för en person som inte har någon försörjning över huvud taget bortsett från fickpengar som ideella organisationer eller andra ibland kan erbjuda.

Tidigare arbetslivserfarenheter

Ofta brukar ungas brist på relevant arbetslivserfarenhet lyftas fram som en anledning till eventuella svårigheter för dem att etablera sig på arbetsmarknaden. Många av de vi pratar med har dock hunnit skaffa sig en hel del arbetslivserfarenhet. Alexanders karriär inom restaurangbranschen är ett exempel. Också Elina berättar om tidigare jobb.

”Jag hade ett deltidsjobb. Eller vad säger man. Säsongsanställning. Så då var jag på Öland. På ett café. En gammal bondgård de byggt om till ett café och leksaksbutik. Specialiserad på drakar som man flyger. Och väldigt mycket tyska träleksaker. Så jag är king på drakar och på hur man slår in fina presenter. Och sen kan jag sälja kakor till överpris. Det är det jag kan.” (Elina, 19 år, Växjö)

Elina berättar också att hon tagit del av kommunens erbjudande om ferieanställningar när hon var yngre. De jobben har hon positiva erfarenheter från, men hon klassar dem inte som "riktiga jobb" eftersom att hon anser att de inte ledde henne närmare arbetsmarknaden.

Josef berättar att han fick sitt första jobb när han var 14 år. Bland annat har han jobbat på caféer och i affärer. Han pekar på sina egna erfarenheter och betonar att han egentligen inte borde ha några problem att få jobb. Han har en gymnasieexamen och han har arbetslivserfarenhet. Han är motiverad och vill inget hellre än att börja jobba. Ändå får han inget jobb.

"Josef: Jag har ändå gått min utbildning. Jag vet att jag måste plugga mig vidare. Jag har inget i mitt register. Jag är den ideala personen som får jobb och så, men det är svårt ... Det finns ju den sanna verkligheten att det är jättesvårt, men jag söker och jag ... Nu börjar jag märka att mitt positiva tänkande börjar gå lite neråt. Det har ändå gått ett tag. Jag försöker ändå varje dag tänka positivt.

Martin: Vad upplever du vara det största hindret som gör att du inte får jobb?

Josef: Just nu är det kanske att jag inte har körkort. Jag söker mycket inom det jag har erfarenhet av. Jag är utbildad barista och så, så jag söker mycket sånt, men jag får det inte. Men jag har fått höra att om man har körkort så är det mycket lättare att få olika mer varierade jobb. Man kan söka olika. Jag har inte tagit mitt körkort och varit väldigt lat. Det brukar stå i annonser att körkort föredras.

(Josef, 23 år, Malmö)

Josefs senaste jobb var inom vården. Han fick det genom arbetsförmedlingen och jobbet innebar att han i ett halvår hjälpte undersköterskorna i deras arbete på sjukhuset, till exempel med att bädda sängar. Han trivdes bra, men var tvungen att sluta när pengarna från arbetsförmedlingen tog slut och inte längre motiverade arbetsgivaren att ha honom kvar.

Flera av de unga som intervjuats inom ramen för den här studien har alltså tidigare arbetslivserfarenheter. Josefs svar på vilka hinder han upplever gör det svårt för honom att få jobb pekar också på att det kan handla om någonting annat än brister i tidigare arbetslivserfarenhet.

Hinder för ungas etablering

Enligt studiens respondenter finns det flera möjliga förklaringar till varför en del unga har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. Majoriteten betonar att utbildning har en avgörande roll, vilket också återspeglar sig i den forskning och i de statliga utredningar och rapporter som vi beskrev inledningsvis. Samtidigt visar citatet från Josef att också de som har en utbildning kan ha svårt att få jobb.

En del av de intervjuade representanterna för olika aktörer menar att den största utmaningen, utöver låg utbildning, är bristen på motivation och ambition hos vissa unga. Andra aktörer pekar på större och mer djupgående hinder som bottnar i en verklighet präglad av sociala problem i kombination med individuella förutsättningar.

Många faktorer samspelar

En kommunal aktör på Malmös arbetsmarknad är *JobbMalmö*. De strävar efter att stärka arbetsökandes möjligheter att få jobb. Deras arbetsmetoder går ut på att stärka ungas egen kraft att bli självförsörjande. Ibland hjälper de också unga i kontakten med myndigheter och andra aktörer. Målgruppen är alla arbetslösa personer som uppstår försörjningsstöd, men också unga mellan 16 och 24 år, oberoende av hur de försörjer sig. En av *JobbMalmö*s högre tjänstepersoner får frågan om vad han tror det är som gör att vissa unga har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden.

”Det finns inte ett hinder. Det är faktorer som samspelar. Bristande utbildning, språkkunskaper och i kombination med det en sorts psykisk ohälsa där man tappar hoppet om framtiden och om att bli delaktig i samhället.”

(Högre kommunal tjänsteperson, Malmö)

Svaret är symptomatiskt för flera av studiens respondenter. Det finns en uppfattning hos intervjupersonerna om att det är svårt att peka ut en enskild faktor som den absolut avgörande för ungas möjligheter att få jobb. Trots de olika faktorerna går det dock att se vissa mönster i aktörernas svar.

I en del studier (se Lundahl & Olofsson 2014) diskuteras unga vuxnas motivation, eller snarare brist på motivation, som en upplevd orsak till att en del av dem har svårt att etablera sig. Flera respondenter känner igen sig i beskrivningen att ungas påstått låga ambitionsnivå eller motivationsbrist är vad som gör att de har svårt att få jobb. Det gäller såväl arbetsförmedlare, studie- och yrkesvägledare som kommunala tjänstepersoner.

Också de arbetsgivare som intervjuats betonar att en del unga verkar ambitionslösa eller omotiverade. En personalchef på ett företag i Ljusnarsberg berättar om hur en del av de unga hon tar in på provanställning eller praktik saknar initiativförmåga. Alla håller dock inte med om den beskrivningen. Många menar att det givetvis kan vara så att en ung människa saknar ambition, är omotiverad eller helt enkelt inte vill ha ett jobb eller utbilda sig, men att det hör till ovanligheterna. En av arbetsförmedlarna som intervjuas i Malmö betonar till exempel att vad som uppfattas vara bristande motivation eller dålig attityd i själva verket kan kopplas till bristande självkänsla.

Den bilden återkommer i en intervju med en högre tjänsteperson med bakgrund som socialarbetare i Växjö. Enligt honom är det inte ovanligt att de unga han möter i sitt arbete har stött på så många misslyckanden i skolan eller på arbetsmarknaden att de

närmast gett upp hoppet. Ett sätt att hantera den låga självkänslan kan enligt honom vara att bygga upp murar att gömma sig bakom. I omvärldens ögon kan det sedan framstå som att den unge saknar ambition eller är omotiverad.

De unga som intervjuats i den här studien kan inte beskrivas som omotiverade. Inte heller är deras attityder och inställningar till arbete och studier att betrakta som dåliga. En del av dem diskuterar att de säkert kan uppfattas vara omotiverade, men att det snarare handlar om att de vill bejaka sina drömmar. En genomgående uppfattning hos flertalet respondenter är att vem en ung människa är, var hon eller han växt upp och hur det omgivande samhället ser på henne eller honom påverkar deras etableringsmöjligheter på arbetsmarknaden.

Segregation och sociala förhållanden

En del unga växer upp och lever under sociala förhållanden som kan vara särskilt ogynnsamma för deras möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden. I Malmö beskriver en av arbetsförmedlarna sin målgrupp:

”Vår målgrupp är ju de ungdomar som står längst ifrån arbetsmarknaden i Malmö. Inte gymnasium. Kanske inte har någon arbetslivserfarenhet. Har inget nätverk. Kommer ifrån de här socioekonomiskt utsatta områdena. Och det är ju, ja, ofta är det de här ungdomarna som du läser om i tidningen som bränner bilar och skapar upplopp och kör på varandra och allt vad de håller på med. De, de du läser om i media, ofta är de hos oss.”

(Arbetsförmedlare 1, Malmö)

Hon berättar om en ung man som anställdes genom arbetsförmedlingen till ett kommunalt projekt med syfte att skapa en brygga mellan arbetsförmedlingen, den kommunala arbetsmarknadsenheten och de unga själva. Enligt arbetsförmedlaren hade han, trots att han bott i Malmö hela sitt liv, knappt varit utanför sitt eget bostadsområde. Berättelsen är anekdotisk till sin karaktär, men andra respondenter i kommunen berättar liknande historier. Många unga beskrivs hålla sig inom eller i nära anslutning till de bostadsområden där de växt upp. Anledningen till att de gör det anses vara för att de känner en trygghet där som de inte känner i andra delar av kommunen.

”Om jag behöver hitta Kalle så går jag till det torget eller den hörnan och hittar honom där. Så de är väldigt isolerade i sina områden. Och utanförskapets stigmatisering är ju enorm asså. Misstron till oss myndigheter är ju mycket stor, mycket stor.”

(Arbetsförmedlare 1, Malmö)

Bilden av bristande integration bekräftas av en studie- och yrkesvägledare som också är verksam i Malmö.

”De här personerna har ingen koll. De är så åsidosatta egentligen från ... asså jag skämtar inte – när jag pratar med en 17-åring i Kroksbäck och hen vet inte var stadsbiblioteket ligger. De vet inte var centralstationen ligger. De har aldrig hört talas om Malmö Live ... som kostade 1.3 miljarder skattepengar ... Då börjar man förstå vilken problematik vi står inför. När såna mastodontsaker inte har gjort sig påmint ute i Lindängen.”

(Studie- och yrkesvägledare, Malmö)

Det respondenterna beskriver tyder på en hög grad av boendesegregation. Till viss del bekräftas bilden av unga själva, men inte uteslutande. Josef berättar att han känner sig trygg i sitt område. Han talar varmt om det och också om en stark gemenskap bland de som bor där. På frågan om han kan tänka sig att bo i området i framtiden svarar han dock nekande. Trots att han känner sig trygg, anser han att området utvecklats negativt de senaste åren.

”Jag hade aldrig velat att mina barn ska bo här. Jag hade hellre velat att det ska vara ... om det är 99 procent säkert så vill jag ändå att det ska vara 100 procent. Jag vill inte att det ska finnas en. Helst inte om jag ska vara ärlig.”

(Josef, 23 år, Malmö)

Josef berättar att han tidigare arbetat i Köpenhamn och periodvis varit mycket i Stockholm. Det talar nödvändigtvis inte emot att en del unga kan vara geografiskt låsta vid sina bostadsområden. Unga med den typen av erfarenhet finns alldeles säkert, men arbetsförmedlarens och studie- och yrkesvägledarens beskrivningar ovan är inte representativa för alla i området.

Också i Växjö finns områden karakteriserade av särskilt hög arbetslöshet och låg utbildningsnivå i jämförelse med resten av kommunen. En tjänsteperson på kommunens arbetsmarknadsenhet lyfter fram ett sådant område under intervjun och pekar på att ungas möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden i stor utsträckning skiljer sig åt beroende på var i kommunen de bor. Alexander kommer från ett sådant område. Han har inga planer på att flytta därifrån, men är inte entydigt positiv till att bo där.

”Ja och nej. Jag bor väl inte i världens bästa område. Det är lite kriminellt där. Men det har blivit bättre. Och annars är det en ganska skön stad. Jag har vad jag behöver. Trafiken och kollektivtrafiken funkar. Jag kommer ut från stan och bort i Sverige om jag behöver. Det är lagom för någon som kommer från landet och vill lära sig stadslivet.”

(Alexander, 22 år, Växjö)

Ljusnarsberg är väsentligt mindre än Malmö och Växjö, men också där talar respondenterna om en form av segregation. Flera representanter för olika aktörer, men också unga själva, lyfter fram att det finns en slags byanda som påverkar ungas möjligheter att få jobb. Kommunen är liten och det finns en känsla av att alla känner alla. För de som är bekanta med arbetsgivare eller på något sätt har möjlighet att skapa kontakter med arbetsgivare är möjligheterna större än för de som inte är etablerade i kommunen på samma sätt. En del respondenter anser att de som flyttar in i kommunen utifrån har särskilt svårt att bli en del av bygemenskapen. Andra betonar att det kan vara väl så svårt för någon som är född i kommunen och kommer från en familj som bott där i flera generationer.

”Det är jättesvårt ... det är som ett socialt arv. Det finns till och med i tredje generationen nu ... som inte har jobb. Så att det ... det ligger mycket i hur det har varit tidigare och hur föräldrar och till och med mor- och farföräldrar nu har levt ...”

(Högre kommunal tjänsteperson, Ljusnarsberg)

Felix bor i Ljusnarsberg, men pendlar en timme till Örebro varje dag för att det gymnasieprogram han vill läsa finns där. När intervjun genomförs är det några veckor kvar innan han tar studenten. Han studerar alltså, men vill ha jobb och söker aktivt efter ett. Än så länge har han inte fått några positiva besked och han tror inte att han kommer att få något inom den närmaste framtiden heller. En av anledningarna till svårigheterna är att han inte är en del av vad han kallar byandan.

”Jag tycker det finns en väldigt stark byanda. Och eftersom att det inte finns så många arbetsgivare ... kommunen är den största arbetsgivaren. Det är svårt. Och byandan gör att det är lätt att få jobb om man känner folk eller har kontakter.”

(Felix, 19 år, Ljusnarsberg)

I Ljusnarsberg intervjuas också personalchefen på ett privat företag. Personalchefen känner igen diskussionen om byandan, men vill inte bekräfta att det skulle vara något som påverkar vilka de anställer. Hon resonerar kring att det kanske var så förr, men att en anställningsprocess i dag präglas av vilken typ av kompetens de efterfrågar och hur väl individen lever upp till den kompetensen. Enligt henne är individens personliga egenskaper, motivation och initiativförmåga viktigare än eventuella kontakter.

Utbildningens betydelse

Att utbildning är betydelsefullt för ungas etableringsmöjligheter på arbetsmarknaden ses i det närmaste som en självklarhet av flertalet respondenter. I vilken utsträckning utbildning är avgörande råder det dock delade meningar om. Frågan kan tyckas märklig, men sett ur ett etableringsperspektiv är det relevant att diskutera varför utbildning är viktig. De aktörer som intervjuas pekar på allt från socialiseringseffekter till utbildningens koppling till behov på arbetsmarknaden.

Arbetsförmedlaren i Ljusnarsberg menar att många arbetsgivare ser en gymnasieexamen som en slags sorteringsmekanism. Enligt honom sorteras de som inte fullföljt en gymnasieutbildning bort direkt i en rekryteringsprocess. Det handlar enligt honom inte om att utbildning förser individer med särskilda kunskaper och färdigheter i någon egentlig mening. I stället menar han att en gymnasieexamen signalerar åt arbetsgivaren att en individ är produktiv, vilket minskar den risk arbetsgivaren tar vid en nyrekrytering.

För en del unga kan det här ställa till problem. Absame bor i Växjö och kom till Sverige från Somalia för flera år sen. Där läste han på gymnasiet, men fick inga papper med sig som kunde bevisa det. Nu har han fyllt 30 år och det börjar kännas försent för att utbilda sig.

I Sverige till exempel när man söker jobb på arbetsförmedlingen så är alla på en hög nivå. Alla jobb kräver en utbildning. Om man inte har en utbildning kan man inte söka.

(Absame, 30 år, Växjö)

Hans erfarenhet är också att de flesta arbetsgivare förutom utbildning också kräver någon form av arbetslivserfarenhet. Absame berättar om en arbetsmarknadsutbildning han gärna skulle delta i, men är skeptisk till om det räcker för att han ska få jobb. Han är rädd att hans arbetslivserfarenhet inte räcker till.

Återkommande i flera intervjuer och i alla tre kommuner är att det finns matchningsproblem på arbetsmarknaden. I Malmö uppges de jobb som redan finns och de som skapas främst vara riktade mot högutbildad arbetskraft. Många jobb i Malmö innehas av personer som bor utanför kommunen. De unga i Malmö som inte lever upp till kraven konkurreras ut. Samma situation råder till viss del i Ljusnarsberg. Den största arbetsgivaren i Ljusnarsberg är kommunen. Många jobb kräver åtminstone gymnasieutbildning. När de gäller tjänster inom den kommunala förvaltningen kräver de ofta eftergymnasial utbildning. En kommunal tjänsteperson berättar att det ibland är svårt att hitta rätt kompetens bland kommunens invånare och att många medarbetare därför pendlar in från Örebro. Den studie- och yrkesvägledare som intervjuas i Ljusnarsberg betonar att det kan vara svårt också för de med en gymnasieutbildning att få jobb.

”Men även kan det vara svårt för dem som har en gymnasieutbildning där det inte finns någon arbetsmarknad om man säger så. Asså går du en vård- och omsorgsutbildning i dag så har du ganska lätt att få jobb, men går du stylistutbildningen eller kanske sam eller nåt sånt där, då kan det vara lite svårare att få något direkt efter gymnasiet.”

(Studie- och yrkesvägledare, Ljusnarsberg)

Till skillnad från uppfattningen om att gymnasieutbildningen främst utgör en sorteringsmekanism, så menar hon alltså att utbildningens form och innehåll spelar en mer avgörande roll.

Också en del representanter för olika aktörer i Växjö talar om utmaningar i att matcha rätt kompetens till rätt arbete. I kommunen intervjuas en av medarbetarna på ett privat företag. Hon ansvarar särskilt för rekrytering av nya medarbetare och beskriver hur företaget satsar mycket på nyrekrytering av personal. De erbjuder en ettårig yrkesinriktad utbildning med lön. En sådan satsning anses skapa möjligheter att hitta nya talanger. Företaget ser också satsningen som sitt bidrag till att ge unga en möjlighet att komma in på arbetsmarknaden. För att vara behörig ska den sökande vara mellan 18 och 22 år och vara inskriven på arbetsförmedlingen. Den sökande ska också ha fullföljt en gymnasieutbildning. Medarbetaren som intervjuas är noga med att påpeka att det egentligen inte spelar någon roll vilken gymnasieutbildning den sökande har läst. Det viktiga är att personen i fråga är rätt motiverad och kan förväntas passa bra in på företaget.

Också den arbetsgivare som intervjuas i Malmö betonar utbildningens relevans. För honom handlar det främst om utbildning i språket. Han menar att de inom företaget måste kunna kommunicera på svenska med varandra och han kräver att de han anställer, om de inte redan kan det, lär sig svenska. Han påpekar också att de som företag försöker skapa

goda möjligheter för medarbetarna att faktiskt leva upp till kravet om kunskaper i svenska.

Några representanter för aktörerna är mer skeptiska till att utbildning får så mycket fokus när det talas om ungas etableringsmöjligheter och hur de bör underlättas. I Växjö menar en tjänsteperson på kommunens arbetsmarknadsenhet att ett alltför snävt fokus på utbildning ibland kan kännas lite uttjat.

”Jag kan väl ibland ifrågasätta det här med ... ibland kan jag säga det här att det här med treårigt gymnasium det har blivit ett mantra ... det borde kanske inte vara så att man inte kan jobba om man inte har treårigt gymnasium.”

(Högre tjänsteperson, Växjö)

Han menar vidare att det kan finnas vissa risker förknippade med att alltför hårt fokusera på att unga med svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden ska genomgå en gymnasieutbildning. En del av de unga som han och hans medarbetare möter har försökt klara gymnasiet eller någon annan typ av utbildning många gånger, men återkommande misslyckats. Han poängterar att vad dessa unga behöver knappast är ännu ett misslyckande, utan att det måste finnas andra vägar. Studie- och yrkesvägledaren som intervjuas i Malmö är inne på samma spår. Enligt honom handlar det mycket om att skapa förutsättningar för unga att verkligen tillägna sig en utbildning och inte bara om att erbjuda möjligheten.

De unga som deltog i fokusgruppen i Malmö hade olika erfarenhet av skolan. Av de sex deltagarna hade tre inte fullföljt gymnasiet. En av dem uppgav att han inte gått i skolan sedan de första veckorna i årskurs åtta. Han förklarade att han hade varit utomlands i några år. När han kom tillbaka till Sverige hade han hamnat efter och kände att det inte var någon idé att försöka komma ikapp. Även om det finns möjligheter för honom att läsa in grundskolan och gymnasiet, så tycker han inte att det är värt besväret. Flera av hans kompisar har gymnasieutbildning, men de får inte jobb ändå. Han påpekar också att några av fokusgruppens andra deltagare har gått ut gymnasiet, men ändå befinner sig i samma arbetsmarknadspolitiska projekt som han själv. En av dem berättar att han läste hotell- och restaurangprogrammet på gymnasiet, men att han nu ångrar sig. Han tror sig kunna få ett restaurangjobb, men det vill han inte. En annan av deltagarna berättar att hon inte fullföljde gymnasiet på grund av att hon blev avstängd. Att återgå till något program på en gymnasieskola är inget alternativ för henne. Däremot har hon ambitionen att skaffa sig en utbildning på andra sätt.

Den studie- och yrkesvägledare som intervjuas i Malmö berättar att det finns olika sätt att tillägna sig en gymnasieutbildning på. Däremot känner alla unga inte till det. Han beskriver att många av de unga han träffar blir stressade av att ha hamnat utanför utbildningssystemet. För honom är det viktigt att kunna förmedla ett lugn till de han möter och peka ut de möjligheter som faktiskt finns.

”De vill förändra allt. Det som får mig att härda ut ... just ungdomar har ju allt framför sig. I princip hela livet. Att berätta att du kan läsa in gymnasiet när du är 23. Du behöver inte göra det nu. Det känner de inte till. Ta det lugnt. Drabbas inte av panik. Ofta är det den paniken som ställer till det också. Och sen skäms man för att man inte hängde med. Man kanske halkade efter i skolan för att ens förälder gick bort och så kommer man inte ikapp. Det finns så många olika anledningar.”

(Studie- och yrkesvägledare, Malmö)

En tjänsteperson som bland annat arbetar med det kommunala aktivitetsansvaret i Växjö berättar att en del av de unga han möter har erfarenhet av flera olika typer av insatser och att många är trötta på att, som de uppfattar det, slussas runt mellan olika sammanhang som ändå inte leder fram till någonting varaktigt.

En av dessa unga är Felicia. Under högstadiet började hon röka cannabis och utvecklade ett missbruk. Hon fick en neuropsykiatrisk diagnos när hon var 17 år och berättar att hon önskar att hon blivit diagnostiserad tidigare. Det drogmissbruk hon utvecklade var mycket en följd av att hon kände sig tvingad att självmedicinera. Om hon fått mer stöd tidigare, så hade hon kunnat fokusera bättre på skolan och sluppit hamna efter. Missbruket förenat med en bristande studiemotivation och en vilja att i stället börja jobba gjorde att hon hoppade av gymnasiet. Hon har också erfarenhet av samhällets dygnsvård och har under perioder levt på olika institutioner. Återkommande misslyckanden att påbörja och fullfölja gymnasiet har gjort henne frustrerad och många gånger fått henne att tappa tron på sig själv och sina möjligheter att få jobb.

”Sen jag började sjua har jag gått på en lektion och sen gått ut och gjort något annat. Jag har inte varit speciellt mycket i skolan alls. Jag fick inte tillräckligt mycket hjälp. Kunde inte koncentrera mig. Sen höll jag på med en del skit. Det gör inte saken lättare. ... jag önskar verkligen att jag hade fått det (skolan) gjort. Man ligger efter nu och kan inte få ett jobb lika lätt.” (Felicia, 20 år, Växjö)

I Malmö berättar Josef att han inledningsvis inte tog gymnasieskolan på allvar. Han såg den mest som ett ställe dit han gick för att träffa kompisar. I efterhand beskriver han sig själv och andra ungdomar som bortskämda. Enligt honom beror det till viss del på att gymnasieskolan är frivillig.

”Ingen tvingar dig att vara där. Det är det folk också tänker. 'Jag behöver inte vara här. Ni ska vara glada att jag kommer hit'. Det är så det är uppbyggt här med skolans regler.”

(Josef, 23 år, Malmö)

Vändpunkten för Josef var en mentor som tog hans drömmar om att bli polis på allvar. Genom sitt sociala nätverk ordnade mentorn så att Josef fick träffa poliser och tillsammans tog de reda på vilka krav det finns för att komma in på polishögskolan.

Ovan beskrevs hur en del unga påverkas av segregation och att växa upp under sociala förhållanden som är missgynnsamma. Ibland talas det också om en skolsegregation som innebär att den svenska skolan i dag är mer uppdelad än vad den var förr. Det syns inte

minst genom att skolresultaten i stor utsträckning kan skilja sig åt mellan olika skolenheter.

Flera av respondenterna i Ljusnarsberg, såväl representanter för aktörer som unga, lyfter fram att Ljusnarsbergs kommun ofta hamnar långt ner på listorna när skolkommuner rankas (se Sveriges Kommuner och Landsting 2016). I den här studien kommenteras inte rankningen av skolor mer utförligt, men respondenterna poängterar att det faktum att Ljusnarsberg ofta hamnar långt ner på listan påverkar de unga i kommunen negativt. Den studie- och yrkesvägledare som intervjuas berättar att hon ofta möter unga som hoppat av skolan eller uppfattas vara skoltrötta. Ofta kan de argumentera för att det inte spelar någon roll huruvida de anstränger sig eller inte eftersom skolorna ändå är så dåliga. Att ranka skolor och göra stora rubriker av det i medierna och på annat håll uppfattas av en del respondenter som provokativt och kontraproduktivt.

Josefs beskrivning av att inte ta skolan på tillräckligt stort allvar återkommer hos en del andra unga. Några uppfattade gymnasietiden som ett tillfälle att främst umgås med vänner och utveckla sociala relationer. Andra berättar om hur mobbning och andra former av kränkningar fått dem att söka sig bort från skolan. Felicias erfarenhet av missbruk och att leva med en odiagnostiserad funktionsnedsättning är ett ytterligare exempel på vad som kan leda till skolavhopp.

Bristande insikt om arbetslivet

En del av de representanter för aktörer som intervjuats menar att anledningen till att en del unga inte tar skolan på tillräckligt stort allvar har att göra med bristande insikter om arbetslivet. Tjänstepersonen som arbetar med det kommunala aktivitetsansvaret i Växjö berättar till exempel att många av dem han möter i sitt arbete inte i första hand har hoppat av gymnasieskolan för att de är omotiverade eller på något sätt skulle vara lata. En del av dem har helt enkelt hoppat av för att de har velat jobba i stället. Han menar att de har haft en föreställning om att det skulle finnas en realistisk valmöjlighet mellan att antingen studera eller att arbeta. Och visst är gymnasieskolan frivillig, men sett ur ett etableringsperspektiv är den rimligtvis att betrakta som obligatorisk.

I Malmö tar en av arbetsförmedlarna upp att ungas bristande insikter om vad som krävs i arbetslivet främst handlar om sådant som att passa tider eller vilka arbetsuppgifter den som är anställd förväntas utföra. Samtidigt poängterar hon att arbetsgivares förväntningar på vad som kan krävas av unga ibland inte stämmer överens med verkligheten. Hon beskriver hur de aktivt arbetar med arbetsgivare för att komma runt den typen av problem. Det kan handla om att skapa förståelse för ungas produktionsförmåga, men också om att informera om hur förutsättningarna för unga som befinner sig långt ifrån arbetsmarknaden faktiskt ser ut. Ibland träffar hon och hennes kollegor arbetsgivare för att informera om arbetssökande ungdomar. De uppmuntrar arbetsgivarna att se bortom cv och andra formella kvalifikationer och i stället se individens personlighet och förmåga. Resultaten varierar. Inte sällan är det en utmaning att övertyga arbetsgivarna om de sökandes potential, men det finns också framgångsrika exempel.

”Nu sist hade vi en jättestor rekrytering till ett lokalvårdsföretag som sökte folk på halvtid. Fasta tjänster. Och då hade vi fem ungdomar som gick dit. Och en fick faktiskt jobb. Av de fem. Och det är bra. Det är skitbra för vår målgrupp.” (Arbetsförmedlare 1, Malmö)

Etableringsmöjligheter i de tre kommunerna

En utgångspunkt i den här studien har varit att identifiera skillnader mellan de olika kommunerna för att se hur ungas möjligheter att etablera sig kan variera mellan olika kommuner. Till att börja med finns det i alla tre kommuner unga som stöter på utmaningar och hinder i övergången från skola till arbetsliv. I samtliga kommuner finns också unga som anses stå långt ifrån arbetsmarknaden och vara i behov av ett stort stöd.

En kommunal tjänsteperson i Ljusnarsberg berättar om sin erfarenhet av att ha arbetat med samma arbetsuppgifter som hon har i dag i en förort till Stockholm. Hon är av uppfattningen att de unga som växer upp i Ljusnarsberg och som står långt ifrån arbetsmarknaden på många sätt står inför större utmaningar än unga i förorterna.

En av anledningarna är att det enligt henne är mindre vanligt att olika typer av projekt och insatser riktade till unga arrangeras i Ljusnarsberg. I de projekt hon själv varit drivande i när hon arbetade i Stockholm fanns dessutom en ambition att finna förebilder och projektledare hos unga vuxna som börjat arbeta eller studerade på högskola eller universitet. Hon säger att det i Ljusnarsberg är närmast omöjligt att hitta den typen av förebilder på grund av att det inte bor tillräckligt många unga vuxna i kommunen.

Dessutom upplever hon en större grad av hopplöshet hos de unga i Ljusnarsberg. Ofta upplever sig de unga hon möter stå väldigt långt ifrån arbetsmarknaden. Inte sällan är de skeptiska till att någonsin få jobb, vilket enligt respondenten påverkar attityden till studier och arbete.

”Situationen handlar faktiskt om etablerade svenska ungdomar som har faktiskt ännu större problem för att de här från förorterna ... många av dem har ändå motivationen. Har mycket bakom sig från familjerna, så där kan man ändå aktivera på ett annat sätt. Där handlar det bara om att det ska finnas möjligheter. Men här, även om de får möjligheten så är det ett jättestort jobb att jobba för att ändra attityden.”

(Kommunal tjänsteperson som arbetar med integration, Ljusnarsberg)

En annan skillnad i respondenternas berättelser om ungas situation är att det enbart från Malmös respondenter förekommer historier om skottlossningar eller liknande former av tyngre kriminalitet. En arbetsförmedlare i Malmö beskriver hur många av de unga arbetssökande hon möter kommer från tuffa förhållanden och minns särskilt en sökande som var mycket entusiastisk och motiverad att jobba. Hon hade matchat honom med ett arbetstillfälle. När det var bestämt att han skulle komma in för att skriva under de sista papperna dök han inte upp. Det visade sig att han och hans bror blivit skjutna dagen innan. Berättelsen är anekdotisk till sin karaktär, men illustrerar ändå hur de omständigheter under vilka unga växer upp kan variera.

Att några av dem har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden går inte att förklara med enkla generaliseringar om slarv eller bristande motivation. Den unge mannen hon berättade om ringde för övrigt upp henne samma dag och berättade vad som hade hänt.

Han lovade att komma in till kontoret så fort han var på fötter igen, vilket han också gjorde.

I Växjö talar respondenterna inte direkt om att unga påverkas av grov kriminalitet, men många refererar till ett specifikt område som särskilt drabbat av olika former av sociala problem. Det finns en del likheter mellan det området och delar av stadsdelsområde Söder i Malmö kopplat till andelen arbetslösa, behörighet till gymnasiestudier och så vidare. Uppfattningen är att unga därifrån i större utsträckning än unga från andra delar av kommunen riskerar att få problem med att etablera sig på arbetsmarknaden.

Det finns en dubbelhet i aktörernas beskrivning av ungas situation. Å ena sidan ses unga som motiverade och kapabla individer som bara väntar på att få en möjlighet att arbeta. Å andra sidan porträtteras de ibland som ansvarslösa, omotiverade och med orimliga förväntningar på det framtida arbetslivet. Flera respondenter beskriver också möten med unga som befinner sig i en stor utsatthet och som flera gånger om har svikits av samhället. Det handlar till exempel om mobbning och kränkningar i skolan, men också om deltagande i verkningslösa insatser och projekt.

Felicias upplevelse av att slussas runt mellan olika institutioner är ett exempel. Ett annat lyfts fram av en studie- och yrkesvägledare som arbetar med det kommunala aktivitetsansvaret i Malmö. Han berättar att en del av de unga han arbetar med ibland inte dyker upp på sina praktikplatser på grund av att de inte kan ta sig dit. En av dem blev av med sin praktikplats på grund av att han inte hade råd att köpa ett ordentligt cykellås. Han hade en cykel, men vågade inte använda den av rädsla för att den skulle bli stulen.

Såväl arbetsgivare som kommunala tjänstepersoner pekar också på att en del unga som står långt ifrån arbetsmarknaden kan vara i behov av långtgående stöd och insatser, men att lösningen inte på något vis är enkel eller lättillgänglig. En av anledningarna kan vara att de håller sig borta från samhället på olika sätt. I alla tre kommunerna diskuteras *hemmasittare* av flera aktörer. Ibland beskrivs de som en frivillig grupp som allra helst stannar hemma och spelar datorspel och sällan rör sig utanför hemmet. Andra gånger anses deras hemmasittande vara förknippat med en allvarligare problematik.

”Jag har träffat ungdomar där linserna vuxit fast i ögats iris. Vissa har drabbats av stroke i 22 års ålder. Där har vi ett jättestort problem. Problemet är att de är så asociala och skygga att det knappt går att komma i kontakt med dem”.

(Studie- och yrkesvägledare, Malmö)

Betydelsen av kontakter och sociala nätverk med arbetsgivare understryks av respondenter i alla tre kommunerna. I Ljusnarsberg lyfts begreppet byanda fram av såväl unga som representanter för olika aktörer. Det finns en upplevelse av att alla känner alla i kommunen och att de som hamnar utanför den gemenskapen kan stöta på problem i etableringen på arbetsmarknaden.

I Malmö anses många unga känna en särskild trygghet i sitt eget bostadsområde. Också där beskrivs känslan av en stark gemenskap. Den tryggheten kan för en del vara en språngbräda för utveckling och framsteg. Samtidigt betonar en del aktörer att en allt för stark anknytning till ett visst område riskerar att låsa fast individen och hindra denne från att komma vidare i livet. Känslan av samhörighet i ett visst geografiskt rum verkar på så sätt kunna ha både positiva och negativa effekter.

Skillnader i etableringsmöjligheter mellan tjejer och killar

Den genomgående uppfattningen bland den här studiens respondenter är att såväl killar som tjejer kan ha stora svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Flera representanter för olika aktörer hänvisar till statistik om ungas resultat i skolan och pekar på att tjejer i högre grad än killar klarar sig genom utbildningssystemet. Eftersom utbildning anses vara grundläggande för en individs etableringsmöjligheter så innebär det enligt en del respondenter att tjejer har större möjligheter än killar att etablera sig.

Studie- och yrkesvägledaren i Ljusnarsberg beskriver det som att de mest ambitiösa läser ett högskoleförberedande program i Örebro och att de flesta som väljer den vägen är tjejer. De som beskrivs som mindre ambitiösa och drivna väljer att läsa i den mindre grannkommunen Lindesberg. Ofta uppfattas det handla om killar som läser yrkesprogram, men också de som väljer högskoleförberedande program kan läsa där. Studie- och yrkesvägledaren berättar också att många av de unga som väljer att läsa ett högskoleförberedande program, men sedan inte väljer att läsa vidare på en eftergymnasial utbildning får stora problem med att etablera sig på arbetsmarknaden. Enligt studie- och yrkesvägledaren handlar det ofta om tjejer som läst naturvetenskaps- eller samhällsvetenskapsprogrammet.

Samtidigt som tjejer anses ha en fördel av att de klarar utbildningen bättre än killar, menar flera respondenter att de tjejer som står längst ifrån arbetsmarknaden många gånger befinner sig i en allvarligare situation än killar i motsvarande situation. Problembilden för dessa tjejer uppfattas vara mer komplicerad och svårare att hantera. En av arbetsförmedlarna i Malmö menar till exempel att det kan vara svårare att komma i kontakt med tjejer som står långt ifrån arbetsmarknaden jämfört med killar i motsvarande situation. En konsekvens är att möjligheterna att upptäcka individer som är i stort behov av stöd minskar. Samma respondent beskriver det som att killar oftare än tjejer befinner sig i det offentliga rummet, vilket är en av anledningarna till att de är enklare att få kontakt med. Hon berättar att hon tidigare arbetade mycket uppsökande och enkelt kunde inleda samtal med killar. Att träffa tjejer på det sättet var inte lika vanligt. En del respondenter gör bedömningen att tjejer i större utsträckning än killar befinner sig i hemmen för att ta hand om egna barn eller andra anhöriga. Några menar också att de tjejer myndigheterna väl kommer i kontakt med ändå inte får det stöd de är i behov av. En av anledningarna anses vara att tjejer inte tar lika mycket plats som killar och inte är lika utåtagerande. Samma arbetsförmedlare som berättade att hon inte fick lika bra kontakt med tjejer som med killar i det offentliga rummet beskriver också hur många tjejer döljer sina behov genom att sköta sina kontakter på ett sätt som gör att de uppfattas vara i mindre behov av stöd och insatser.

”Ofta sköter de sina kontakter som de ska. Och ofta är de, verkar ofta vara väldigt drivna och framåt. ... asså en ung tjej som verkligen sköter sig, kommer i tid, gör det hon ska, men ändå hamnar i sysselsättningsfasen ... där måste ju vara någonting.”

(Arbetsförmedlare 2, Malmö)

Flera respondenter påpekar också att tjejer och killar söker sig till olika branscher och att det ibland kan vara avgörande för om en individ lyckas etablera sig på arbetsmarknaden eller inte. Föga överraskande uppges unga kvinnor söka sig till kvinnodominerade yrken och unga män söka sig till mansdominerade yrken. I Ljusnarsberg beskriver såväl unga som representanter för aktörer att tjejer i större utsträckning än killar väljer studieförberedande gymnasieutbildningar i Örebro. De stannar också oftare kvar i Örebro eller flyttar till någon annan kommunen för att läsa vidare på högskola eller universitet.

Insatser från samhället

De unga respondenterna i den här studien har på olika sätt varit i kontakt med de insatser kommuner och myndigheter har att erbjuda. En del av dem har haft mer påtagliga kontakter. Felicia med sin erfarenhet av dygnsvård är ett exempel. Hon och flera andra respondenter beskriver det stöd de fått som både positivt och negativt. De flesta har deltagit i program arrangerade av arbetsförmedlingen och den kommunala arbetsmarknadsenheten. Felicia har till exempel fått mycket hjälp av en tjänsteperson som jobbar med det kommunala aktivitetsansvaret. Vid intervjutillfället kombinerar hon praktik med studier. Hon läser upp sina gymnasiebetyg, en kurs i taget, vilket fungerar bra.

Ovan beskrev vi hur Felicia önskar att hon hade fått sin adhd diagnostiserad tidigare. Då hade hon inte börjat självmedicinera och inte utvecklat det missbruk som till stor del bidrog till att hon hoppade av gymnasiet. Elina från samma kommun har en delvis annorlunda inställning till sin diagnos. För henne innebar diagnostiseringen förvisso en förklaring till varför hon ibland har känt sig annorlunda. Den har också hjälpt henne att lära känna sig själv. Samtidigt upplever hon att diagnosen har lett till att omvärlden, inte minst representanter för olika myndigheter, placerar henne i ett fack och behandlar henne annorlunda. Hon upplever exempelvis att de arbetsförmedlare eller studie- och yrkesvägledare hon möter ibland inte ser hennes potential och förmåga när de får reda på att hon har adhd. I stället börjar de betrakta henne som känslig och oförmögen att tåla stress eller krävande situationer.

”Om man är ett diagnosbarn är man helt körd. De bara ’Du kan inte ens läsa en bok va?’ Man bara ’jo’ ... Man blir förminskad så jävla mycket.”

(Elina, 19 år, Växjö)

Några av de unga respondenterna har erfarenhet av subventionerade anställningsformer. Det gäller till exempel Josef i Malmö som fick chansen att arbeta på ett sjukhus i ett halvår. Det blev dock ingen förlängning när finansieringen tog slut.

Även Absame, som bor i Växjö är 30 år och född i Somalia har haft en subventionerad tjänst i form av nystartsjobb. Inte heller för honom blev det någon förlängning. Intervjun med Absame genomförs på kommunens bibliotek. Han är ofta där. Efter intervjun ska han träffa en kvinna som hjälper honom med mattekursen han läser. Absame berättar om olika arbetsmarknadspolitiska insatser han deltar i. Ganska ofta går han på kurser där deltagarna lär sig söka jobb på platsbanken eller skriva cv. Varannan vecka går han på arrangemang som kallas inspirationsföreläsningar. Egentligen är de riktade till

arbetsökande under 30 år, men Absame berättar att han känner sig tvingad att gå dit ändå. Han upplever inte att de är särskilt effektiva på så sätt att de leder till att deltagarna får jobb. Ändå är de obligatoriska. Deltagarna måste sitta av hela föreläsningen och skriva på en närvarolista när den är slut. Absame vet inte exakt hur det kan påverka honom om han skulle välja att inte dyka upp, men tror att det kan påverka det försörjningsstöd han är beroende av.

Många av de unga som intervjuas, men också en hel del av aktörerna, har liknande berättelser om insatser och projekt som är tvingande till karaktären, men som saknar tydliga effekter i form av en lyckad etablering. Några respondenter ser negativt på den kontrollerande formen och menar att insatserna borde vara mer kvalitativa. Andra är av åsikten att det behövs mer eller mindre tvingande insatser för att några av de som står långt ifrån arbetsmarknaden över huvud taget ska dyka upp.

Alexander, som kommer från samma kommun som Absame, är av åsikten att insatser av typen inspirationsföreläsning kanske inte på ett konkret sätt leder fram till ett jobb, men de utgör i alla fall ett socialt sammanhang där de som är arbetslösa får en möjlighet att träffa andra och umgås.

För Absame är det dock inte det sociala umgänget som drar honom till inspirationsföreläsningarna, utan rädslan att få försörjningsstödet indraget. Absame nämner själv att han hellre skulle träffa arbetsgivare. Sådana som faktiskt har en möjlighet att ge honom ett jobb. Enligt honom spelar det ingen roll hur många kurser han går på för att lära sig skriva cv. Det arbetsgivarna vill ha av honom kommer inte dit av sig självt. De vill ha utbildning, men också erfarenhet. En omöjlig ekvation, anser Absame. Om han spenderar några år på att utbilda sig och visar upp en examen kommer de, enligt honom, att fråga efter arbetslivserfarenhet.

I Malmö berättar en arbetsgivare att det fastighetsbolag han driver sedan länge strävat efter vad han kallar en social agenda. På sin hemsida skriver företaget att de har en stark lokal förankring och att de strävar efter att ha en nära relation med sina hyresgäster. I stadsdelområdet Söder har de bland annat varit med om att starta en fritidsgård för ungdomar. Arbetsgivaren påpekar att den här ambitionen inte enbart handlar om att stärka individer eller minska sociala problem av något idealistiskt skäl. I stället ser han satsningar på sociala frågor som absolut nödvändiga för företagets fortsatta överlevnad och tillväxt. Om arbetslösheten är låg bland de boende i företagets fastigheter, så stiger det sociala kapitalet i området. När det sociala kapitalet stiger, stiger också värdet på bostäderna. Dessutom, menar han, finns det en risk att arbetslösheten för med sig olika former av sociala problem som i sin tur leder till stora kostnader.

”Om vi inte gör de här satsningarna i dag, så kommer vi att få bygga stängsel och sätta upp kameror i framtiden.”

(Arbetsgivare, Malmö)

Några respondenter menar också att det finns ett behov av att göra det billigare att anställa unga med svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden. De menar att det finns ett antal möjligheter att få anställningsstöd, men att dessa system inte alltid är effektiva och ibland innebär mycket administrativt arbete för små företag.

Den arbetsgivare som intervjuas i Malmö menar att det för hans företag inte finns någon möjlighet att ta del av de anställningsstöd som finns. I så fall, menar han, skulle

han behöva anställa en medarbetare som enbart arbetade med att administrera de olika stöden. I stället menar arbetsgivaren att det borde finnas möjligheter att betala mindre i lön till de medarbetare som också är mindre produktiva, vilket de som varit utanför arbetsmarknaden eller saknar erfarenhet enligt honom ibland är.

En arbetsförmedlare i Malmö är inne på samma linje. Enligt henne är stöden för många och för komplicerade. Det vore enligt henne mer fruktbart att plocka bort dem helt och i stället fokusera på andra typer av insatser.

Arbetsförmedlingens insatser

Av de unga som intervjuats har de flesta varit i kontakt med en arbetsförmedling. Den vanligaste formen av kontakt med myndigheten är via platsbanken som används för att söka jobb. En del beskriver en ganska flyktig och sporadisk kontakt. Andra har bestämda handläggare på arbetsförmedlingen som de träffar kontinuerligt.

Absame, från Växjö, berättar att han vet att han har en handläggare på arbetsförmedlingen, men att de aldrig träffats. Josef, som bor i Malmö, beskriver en nära relation med sin handläggare på arbetsförmedlingen och är mycket nöjd med det stöd han får. Han beskriver hur arbetsförmedlaren i fråga ibland kan ringa upp honom och tipsa om ett jobb att söka eller en mäsas besöka och att hon på många sätt håller honom aktiv. Det de flesta unga respondenterna upplever som negativt är vad de uppfattar som ett alltför kvantitativt inriktat förhållningssätt inom arbetsförmedlingen. De menar att det finns ett för starkt fokus på hur många jobb de har sökt.

Många arbetsförmedlare som intervjuas lyfter fram att de gärna arbetar mycket efter den sökandes individuella behov, förutsättningar och önsknings. De är generellt nöjda med de insatser och det stöd de har att erbjuda, men skulle gärna få ännu mer tid med varje enskild individ. En vanligt förekommande bild i medierna är att arbetsbelastningen för arbetsförmedlare är för hög. Flera av de arbetsförmedlare som intervjuats känner igen bilden och bekräftar den. Arbetsförmedlaren i Ljusnarsberg berättar att han inom ramen för sin tjänst arbetar mot ungdomar på 50 procent. Då ansvarar han för ett 40-tal unga. Han skulle hellre arbeta med en handfull unga och då kunna jobba mer individbaserat. En av arbetsförmedlarna i Malmö delar uppfattningen, men säger samtidigt att det är relativt.

”Det beror på. Det är väldigt individuellt. Jag tycker inte det är mycket (med 98 sökande). Jag har kolleger som tycker det är för mycket med tanke på målgruppen och det är ju en ganska tung målgrupp som kräver mycket tid och energi, men jag har varit med nästan tio år och i vissa perioder haft 2-3-400 så 98 är ... piece of cake.”

(Arbetsförmedlare 1, Malmö)

En chef inom Arbetsförmedlingen i Växjö berättar att hon är väl medveten om bilden av arbetsförmedlingen och att många av hennes medarbetare beskriver sin arbetssituation som överbelastad. Samtidigt pekar hon på att det egentligen mest handlar om hur man jobbar. Hon menar att det måste finnas metoder och arbetssätt som gör det möjligt att arbeta effektivt och med resultat trots att antalet sökande är många.

”Man måste hitta det där arbetssättet och den där metoden ... sen, man måste vara skicklig i den bedömningen om man säger så. Man kommer ju ändå att alltid missa nån ... men om man utvecklar skickligheten i bedömningen och har hela verktygslådan då skulle man ju ändå kunna jobba mer flexibelt och då tror jag man skulle kunna lösa ut det lite.”

(Sektionschef, Arbetsförmedlingen Växjö)

I alla tre kommunerna dyker alltså bilden upp av att arbetsförmedlingen på många sätt är överbelastad. Sättet de arbetar på liknar varandra i alla tre kommunerna, vilket kommenteras av en av arbetsförmedlarna.

”Du ska ju få samma stöd här på arbetsförmedlingen som du får i Umeå. Sen finns det ju några små, små, små lokala avvikelser, men det beror ju egentligen bara på hur arbetsmarknaden ser ut på det stället där du är. Så om du kan få en plåtslagarutbildning här så kanske du inte kan få det i Umeå.”

(Arbetsförmedlare 2, Malmö)

Förutsättningarna för arbetsförmedlingarnas arbete skiljer sig åt en del mellan kommunerna. En av anledningarna till det är att det i Ljusnarsberg saknas ett permanent kontor för arbetsförmedlingen. Det innebär att den arbetsförmedlare som arbetar mot de unga i kommunen är stationerad i grannkommunen, vilket diskuteras mer längre fram i studien. En annan skillnad är att det i Malmö och Växjö finns lokaler där flera aktörer finns representerade. I Malmö finns exempelvis arbetsförmedlare placerade i samma byggnad som socialsekreterare, studie- och yrkesvägledare, frivilligorganisationer och andra aktörer. Enligt en del aktörer underlättar samlokaliseringen samverkan, vilket får positiva effekter för ungas etableringsmöjligheter.

Kommunala arbetsmarknadspolitiska insatser

I var och en av de tre kommuner som undersökts finns någon form av kommunal enhet som arbetar med arbetsmarknadspolitiska frågor. Storleken på och mängden av insatser varierar mellan de olika kommunerna, men det finns tydliga ambitioner att från kommunalt håll underlätta ungas etableringsmöjligheter. Den konkreta verksamheten beskrivs ofta handla om att arrangera olika jobbsökaraktiviteter, men det kan också handla om att hjälpa till med praktikplatser eller att skapa kontaktytor gentemot arbetsmarknaden. De bedriver också vägledning och olika former av coachning. Mycket av arbetet görs i samverkan med andra aktörer, till exempel arbetsförmedlingen och ideella organisationer. De samverkar även med näringslivet.

Det nya kommunala aktivitetsansvaret innebär ett förhöjt ansvar för unga som inte fyllt 20 år och inte genomfört eller har fullföljt utbildning på nationella program i gymnasieskolan, gymnasiesärskolan eller motsvarande utbildning. Inom ramen för den här studien intervjuas respondenter som arbetar med aktivitetsansvaret i alla tre kommunerna. De beskriver liknande arbetsmetoder som i stora delar går ut på att försöka etablera kontakter med de unga som av olika anledningar inte befinner sig i någon utbildning. Ofta inleder kommunen kontakterna med att ett vykort skickas ut till de unga. Det informerar om aktivitetsansvaret, vad kommunen kan erbjuda och olika kontaktuppgifter. Vykortet brukar sedan följas upp av ett telefonsamtal. Om kommunen inte får kontakt med individen, vare sig genom vykortet eller via telefon, genomförs hembesök.

De ansvariga för aktivitetsansvaret beskriver sina arbetsmetoder som effektiva. Den största utmaningen är mängden individer de arbetar med. Respondenterna berättar att de ofta upptäcker att de unga som står med på deras listor med individer att kontakta faktiskt är sysselsatta på något sätt. Det kan handla om att de har fyllt 18 år och därmed har möjlighet att läsa på folkhögskolan eller att de befinner sig utomlands mer eller mindre permanent. Den kommunala tjänsteperson som ansvarar för aktivitetsansvaret i Växjö önskar att han hade tillgång till andra myndigheters databaser för att lättare kunna identifiera var en individ är och vad denne sysselsätter sig med. En studie- och yrkesvägledare i Malmö håller med.

”Hade det funnits ett gemensamt datasystem för låt säga ... försäkringskassa, CSN, arbetsförmedling, IoF, studie ... asså om man kunnat dela det systemet. Då hade man i princip fått bort bara efter några veckor alla dessa personer som gör nånting, men befinner sig i andra system och verkligen koncentrera oss på de som inte gör nånting.”

(Studie- och yrkesvägledare, Malmö)

Felicia, en av de unga respondenterna i Växjö, har erfarenhet av stöd genom det kommunala aktivitetsansvaret. För henne innebar stödet på många sätt en vändpunkt. Tidigare upplevde hon att hon slussades runt mellan olika typer av program och insatser som inte ledde framåt. Med hjälp av den tjänsteperson som arbetar med det kommunala aktivitetsansvaret har hon skapat ett upplägg där hon kombinerar praktik med studier på ett sätt som passar henne.

Insatser från andra aktörer

Ovan beskrevs hur en arbetsgivare i Malmö arbetar utifrån en så kallad social agenda där en av ambitionerna är att underlätta ungas möjligheter att få jobb. Också i Växjö intervjuades en representant från en arbetsgivare som erbjuder yrkesutbildning för unga i syfte att dels säkerställa tillflödet av personal med rätt sorts kompetens, dels ge unga en chans till arbete. I Ljusnarsberg berättar personalchefen på ett privat företag att de ofta deltar i träffar arrangerade av kommunen för att sprida information om företaget och locka till sig framtida medarbetare. Däremot arrangerar de inte själva några särskilda insatser för att underlätta ungas etablering.

Ytterligare aktörer relevanta för ungas möjligheter att etablera sig kommer från civilsamhället. I Malmö finns till exempel en organisation som arbetar med att utbilda och stärka unga vuxna. Ett av organisationens uttalade syften är att hjälpa unga att vända sina liv från utanförskap till att bli en del av samhället. Deras arbetsmetod går ut på att genom kurser och praktik utbilda unga till coacher som sedermera kan agera ledare och förebilder för andra unga. Det viktigaste redskapet för dem är att skapa relationer.

”Skulle jag bara med ett enda ord beskriva vad som har lett oss dit vi är i dag så är det vårt relationsarbete. Utan tvekan. Om någon hade sagt till mig du får bara ta med dig en enda grej in i en verksamhet som ska leda till samma resultat då är det, det relationsfrämjande arbetet.”

(Chef, idéburen organisation, Malmö)

Respondenten beskriver lyckade resultat. Av de som genomgår hela programmet inklusive utbildning och praktik får nästan nio av tio jobb. De har dock problem med avhopp och beskriver också att de är noga i rekryteringen av deltagare. Kravet på att få delta är att den sökande är mellan 15 och 24 år och inskriven på arbetsförmedlingen. Det råder nolltolerans mot droger inom projektet, men inga frågor ställs om tidigare erfarenhet av missbruk. Att så många får jobb efter att ha genomgått organisationens utbildningsprogram kan antas bero på att de deltagare som inte skulle få jobb har hoppat av eller av andra anledningar avslutat deltagandet.

Många respondenter lyfter fram att det ibland finns en slags *creaming-effekt* i projekt och insatser riktade mot unga. Det kan sägas innebära att de unga man arbetar med väljs ut efter hur stor sannolikheten är att de faktiskt blir hjälpta av projektet eller programmet. Fenomenet är inte unikt för aktörer inom civilsamhället utan beskrivs också av respondenter från till exempel de kommunala arbetsmarknadsenheterna. En del respondenter menar att det här inte är något problem. De menar att unga som har störst chans att få jobb och är mest ambitiösa och drivna ska också få ta del av samhällets insatser i störst utsträckning. En del respondenter uppger sig ha erfarenhet av att jobba hårt med att få fram möjligheter till arbete eller praktik för en viss individ som sedan väljer att strunta i tillfället eller på andra sätt slarva bort möjligheten. Samtidigt finns det respondenter som är mer kritiska till att välja ut de unga som har störst chans att få jobb och som i stället är av åsikten att det behövs fler och allt mer effektiva insatser riktade till de som står allra längst ifrån arbetsmarknaden.

Ovan beskrev vi hur en kommunal tjänsteperson i Ljusnarsberg uppfattade det som problematiskt att den typen av projekt hon arbetat med i Stockholm inte fanns i Ljusnarsberg. Det handlade bland annat om att unga förebilder eller projektledare skulle rekryteras och skapa någon form av verksamhet i syfte att stärka unga och öka deras etableringsmöjligheter. Den typen av projekt finns däremot i Växjö. En projektledare anställd i en idéburen organisation berättar om det integrationsprojekt han driver. Syftet är att skapa förutsättningar för nyanlända ungdomar att komma i kontakt med svenska ungdomar och i förlängningen underlätta deras etablering i det svenska samhället.

”Många av de här kommer inte i kontakt med nån ... träffar aldrig någon svensk ungdom utanför skolan. Det här är ett sätt att skapa relationer.”

(Projektledare, idéburen organisation, Växjö)

I Ljusnarsberg intervjuas representanter för en organisation som främst arbetar med människor som har någon form av funktionsnedsättning. Personen som intervjuas har ett särskilt ansvar för den verksamhet som riktas mot unga. Han beskriver hur de försöker stötta individer till sysselsättning och att det ofta handlar om att få unga att återgå till studier. Ett inslag i deras verksamhet är också att erbjuda praktik utomlands som ett sätt att bryta en passivitet. Inom ramen för organisationens arbete samverkar de mycket med kommunen och arbetsförmedlingen. Respondenten beskriver hur de har som ambition att medverka till vad de uppfattar vara en rundgång mellan olika myndigheter. Att samverka med arbetsgivare är också relevant. Inte minst handlar det om att genom dialog och nätverk få en bild av var potentiella arbetstillfällen kan tänkas finnas. Upplevelsen är att deras insatser blir effektiva när individer ges en möjlighet att visa upp sig, till exempel på en praktikplats.

”Både de arbetsgivare vi träffar och våra ungdomar upptäcker att man får vara ute och visa upp sig och att det är det som vägen till arbete. Det är inte bara betyg och sånt där som gäller utan det är jag som person.”

(Tjänsteperson, idéburen organisation, Ljusnarsberg)

Tanken är att organisationen ska dra sig tillbaka när individen blir anställd. Tjänstepersonen som intervjuas ser dock ett behov av att förlänga stödet och även vara kvar i början av anställningen. Uppfattningen är att en del inte bara behöver hjälp att få ett jobb, utan också stöd för att behålla det.

Representanten för civilsamhället som intervjuas i Malmö talar också om ett nära samarbete med arbetsförmedlingen och kommunen. De har nyligen ingått ett så kallat *idéburet offentligt partnerskap (IOP)*. Syftet med IOP är att möjliggöra för det civila samhället att delta och bidra till samhällsutveckling. I Malmö handlar det bland annat om att få fler invånare i arbete och att komplettera kommunens arbetsmarknadsinsatser. Det handlar också om att skapa långsiktiga förutsättningar för de föreningar som är inblandade. Representanten för civilsamhället som intervjuas i Malmö är glad att de ingått ett avtal om IOP, men ser också en del risker.

”Om jag ska prata som representant för civilsamhället så ser jag en risk med det ... det kan finnas en risk att man formerar ett a- och ett b-lag mellan organisationer. De som är så pass professionaliserade att de kan hantera rapporteringar och ansökningar ... det är de som kommer att vinna och sen den lilla, lilla eldsjälsföreningen de kommer aldrig klara att hantera det. Det är en demokratisk risk.”

(Chef, idéburen organisation, Malmö)

Insatser för tjejer och insatser för killar

Tidigare beskrev vi hur respondenterna upplever skillnader i etableringsmöjligheter mellan tjejer och killar. En av arbetsförmedlarna i Malmö uppgav att det var svårare att nå tjejer jämfört med killar. Anledningen till det uppgavs vara att killar oftare befinner sig i det offentliga rummet. Som en konsekvens av det här menar en del aktörer att det finns en risk för att de stöd och de insatser som finns i alltför stor utsträckning utvecklas och anpassas efter killars behov. Eftersom killar uppfattas vara de som hörs och syns, så lägger man också märke till deras behov först och tar större hänsyn till dem.

En del berättar att de noterat att färre tjejer söker sig till deras aktiviteter och påpekar att det är relevant att ta reda på varför det är så. Andra menar att det inte är så märkligt att färre tjejer söker sig till arbetsmarknadspolitiska insatser av olika slag eftersom de oftare klarar sig genom gymnasiet och därför anses ha en smidigare och enklare övergång till arbetslivet.

En del respondenter är öppna med att det kan vara svårt att se bortom könen när olika insatser diskuteras och vägen till arbetsmarknaden ska pekas ut. Det kan handla om att tjejer i samtal med studie- och yrkesvägledare i högre grad uppmuntras att söka till vård- och omsorgsutbildningen medan killar uppmannas att söka till elprogrammet. Några av respondenterna diskuterar problematiken och att de inte alltid lever upp till det ideal av jämställdhet som de strävar efter.

”Jag som då är lite äldre, jag kanske fastnar i de här könsstereotypiska arbetena när jag diskuterar med en tjej eller kille.”

(Arbetsförmedlare 2, Malmö)

Även de unga förhåller sig till frågor om jämställdhet, men de flesta säger sig inte uppleva att tjejer och killar behandlas olika i någon särskilt hög grad. Elina berättar dock om en studie- och yrkesvägledare som hon anser ger råd och tips utifrån att Elina är tjej.

”Hon har sett mitt cv. Och att jag har ledarutbildningar med barn. Bara ’Barnomsorgen ...’ Jag bara, ’Nej. Jag vill inte. Min mamma gör det. Alla gör det. Jag vill göra nåt nytt och kul’. Hon bara ’Ja, har du tänkt på äldreomsorgen?’ Jag bara ’Ja. Jag vet. Och nej. Jag vill inte’. Hon bara ’Men det är ett jättegivande jobb’.”

(Elina, 19 år, Växjö)

Elina tror att studie- och yrkesvägledaren har en bild av att hon skulle vara bra på att arbeta med människor för att hon är tjej. Hon berättar om sin bror som också har erfarenhet av att ha varit arbetslös. Enligt Elina uppmanas han i större utsträckning än hon att söka jobb med krav på stor fysisk kapacitet, trots att Elina säger sig vara lika stark som honom. Anledningen till att killar och tjejer behandlas olika beror på normer och människosyn, menar Elina. Hon beskriver det som att de som arbetar med unga precis som alla andra är vanemänniskor och att det kan vara svårt att ändra ett väl invant beteendemönster.

I likhet med flera andra respondenter tycker hon därför att frågor om jämställdhet, men också jämlikhet och likabehandling för andra grupper och identiteter måste prioriteras. Många av de aktörer som intervjuats hävdar att de arbetar utifrån något slags jämställdhetsperspektiv. I vilken utsträckning de gör det skiljer sig åt. Några berättar hur de aktivt försöker få tjejer och killar att tänka utanför de könsstereotypa boxarna. En av de intervjuade arbetsförmedlarna hävdar å andra sidan att det inte finns något behov av att jobba uttalat med jämställdhet eftersom att de ändå behandlar alla lika.

Samverkan

Flera respondenter påpekar att samverkan är en grundläggande förutsättning för att få bukt med ungdomsarbetslösheten. Att samverkan behövs beror bland annat på att ungas behov och förutsättningar anses vara heterogena. Det är också något som framkommer i en del statliga utredningar (se SOU 2013:74). Olika unga är i behov av olika typer av stöd och insatser och det skapar krav på samhällets olika delar att samordna resurser och verksamheter för att kunna möta individens behov.

Under 2015 ingick de flesta av Sveriges kommuner överenskommelser med Arbetsförmedlingen i syfte att minska ungdomsarbetslösheten genom samverkan. Överenskommelserna togs fram tillsammans med *Delegationen för unga till arbete*. Delegationen har regeringens uppdrag att främja och utveckla statlig och kommunal samverkan och ta fram nya former för sådan samverkan. Arbetet syftar bland annat till att bidra till att arbetsmarknadspolitiska insatser mot ungdomsarbetslöshet får större genomslag på lokal nivå. Det finns alltså tydliga påtryckningar från regeringen om att samverkan ska prioriteras och utvecklas. Många av de respondenter vi talar med lyfter

fram Dua och menar att det sedan arbetet med överenskommelserna satte igång har skett en klar utveckling mot mer samverkan mellan Arbetsförmedlingen och kommunen.

”Sen kommer ju Dua och där är ju också en samverkan med AF och utbildningsförvaltningen och där tvingar ju egentligen regeringen oss att samverka. Eftersom att det bygger så mycket på att kombinera utbildning och praktik och anställningar. Man måste använda alla redskapen och då måste man liksom gå ihop och göra det annars fixar man det inte.”

(Högre kommunal tjänsteperson, Växjö)

Samtidigt menar arbetsförmedlare och kommunala tjänstepersoner att de redan tidigare arbetade enligt de metoder de nu kommit fram till i överenskommelsen. De ser dock positivt på att det kontinuerligt kommer att ske en uppdatering av statistik och en mer genomgripande kartläggning av målgruppen.

Uppfattningen hos de olika aktörer som intervjuas är att samverkan mellan arbetsförmedlingen och kommunen är viktigast. Flera av respondenterna med erfarenhet av samverkan mellan de två aktörerna upplever också att den fungerar bra. Vissa menar till och med att den fungerar bättre än någonsin. En chef inom den kommunala förvaltningen i Malmö berättar att det bara för några år sen inte ens fanns någon kontakt mellan kommunen och arbetsförmedlingen.

”Vi pratade om det häromdagen faktiskt att när det gäller samverkan med AF, så kommun och AF har samverkat i olika former under lång tid, men det har faktiskt aldrig varit så bra som det är nu. Det låter lite idealistiskt, men så är det faktiskt, och jag vet inte om det är att alla de här satsningarna (som) görs eller om det är ett gemensamt fokus.”

(Högre kommunal tjänsteperson, Malmö)

Flera respondenter tror att den förbättrade samverkan kommer att underlätta ungas möjligheter att etablera sig. En väl fungerande samverkan anses skapa större möjligheter att arbeta effektivt med ungas övergångar från skola till arbetsliv. Några pekar på att samverkan skulle kunna minska dubbelarbete och skapa ett mer effektivt resursutnyttjande. Det skulle också innebära en ökad tydlighet för de unga som tar del av samhällets insatser och stöd.

I Ljusnarsberg förmedlar representanterna från kommunen och Arbetsförmedlingen en mer problematisk inställning till samverkan mellan de båda aktörerna. Anledningen till att samverkan inte fungerar lika bra där anses till stor del bero på att Arbetsförmedlingen inte har något lokalkontor i kommunen. Det försvårar den kontinuerliga dialogen mellan aktörernas tjänstepersoner. En av de kommunala tjänstepersonerna i Ljusnarsberg uppger att hon och hennes kollegor ibland utför uppgifter som egentligen hör till en arbetsförmedlares uppgifter. Upplevelsen är att det ibland helt enkelt går fortare och blir mer effektivt om de själva ordnar fram praktikplatser eller hjälper en individ att söka jobb än om de skulle ringa en arbetsförmedlare eller vänta på ett möte.

Förutom samverkan mellan arbetsförmedlingen och kommunen betonar många respondenter att det är viktigt att samverka med andra aktörer. De arbetsförmedlare och kommunala tjänstepersoner som intervjuas lyfter främst fram samverkan med näringslivet med argumentet att det är där som många arbetstillfällen finns.

Arbetsgivaren som intervjuas i Malmö berättar att de som företag samverkar med arbetsförmedlingen. Han säger sig dock vara mycket skeptisk till Arbetsförmedlingen generellt och att denna skepsis till stor del beror på myndighetens organisation och komplicerade regelverk. Trots att de samverkar och genomför olika satsningar tillsammans så beskriver han hur relationen mellan de båda aktörerna bitvis har varit problematisk. Just nu fungerar det bra för att de har kontakt med en specifik handläggare som uppfattas vara mycket engagerad.

”Det är väldigt personbundet, men ser inte hela världen ut så? Det går inte att tvinga på människor ett engagemang, men det går att skapa ... Det är en ledningsfråga. Min egna lilla tro är att där är så fruktansvärt mycket regler kring det här så de drunknar i sina egna regler. Och de får inte lov att tänka själv.”

(Arbetsgivare, Malmö)

Samtidigt som privata företag uppfattas som viktiga att samverka med, så lyfter några respondenter fram vikten av att bredda bilden av arbetsgivaren. En av de kommunala tjänstepersoner som intervjuas i Växjö betonar vikten av att inte enbart leta arbetsgivare inom den privata sektorn. Enligt henne är det relevant att identifiera arbetsgivare också inom offentliga verksamheter och se över möjligheterna för dem att anställa unga som står långt ifrån arbetsmarknaden.

En del respondenter är mer skeptiska till samverkan. De anser att det finns en övertro på samverkan som en slags universallösning på komplexa problem. För dessa respondenter är samverkan egentligen inget märkligt. Det handlar om att respektive aktör ska genomföra sitt uppdrag. När de inte har tillräckligt med resurser eller förmår hantera en viss utmaning måste de kunna kommunicera med andra delar av samhället och få hjälp och stöd. Det här kanske kallas samverkan, men handlar enligt en del respondenter i själva verket om sunt förnuft. Dessutom anser de, i likhet med arbetsgivaren i Malmö, att den sorts samverkan som i hög grad efterfrågas är starkt personbunden. Allt hänger på att rätt person sitter på rätt plats med rätt befogenheter. Samverkan försvåras av att personalomsättningen på en del arbetsplatser är hög och av att personal flyttas runt så att de som sitter på nyckelpositioner försvinner.

”Plötsligt kan man undra, ’varför funkar det inte längre?’ och då beror det ... då beror det på människor liksom.”

(Högre kommunal tjänsteperson, Växjö)

Även hos de som är mer positivt inställda till möjligheterna med samverkan hörs en del kritiska röster. I de fallen handlar det inte om att man är skeptisk till samverkan som sådan. Snarare handlar det om att man är medveten om de utmaningar och svårigheter som finns när olika aktörer förväntas samverka. En sådan utmaning handlar om synen på hur resultat och framgång bör mätas.

Några av representanterna från kommunala arbetsmarknadsenheter eller motsvarande upplever att Arbetsförmedlingen har ett allt för snävt fokus på kvantitet i sättet de mäter sina resultat på. Arbetsförmedlingen anses exempelvis av flera respondenter att i allt för hög grad se till hur många jobb en individ sökt. De påpekar att det är viktigt att unga faktiskt söker jobb, men att ett för stort fokus på den biten snarare skulle kunna förvärra situationen. Att söka flera jobb i veckan och ständigt få negativa eller helt uteblivna svar anses ha en destruktiv effekt på unga.

De unga vuxna vi intervjuat har på olika sätt erfarenhet av att samverka mellan olika myndigheter. Ofta har de erfarenhet av samverkan mellan arbetsförmedlingen och socialtjänsten, men många har också erfarenhet av arbetsmarknadspolitiska projekt där arbetsförmedlingen och den kommunala arbetsmarknadsenheten samverkar. Ibland handlar det om att de träffas tillsammans för att lägga upp planer eller att de olika aktörerna utbyter information med varandra. Det kan till exempel också handla om arbetsförmedlingens samverkan med arbetsgivare och hur den samverkan kan leda till att individen får jobb.

Josef från Malmö berättar att den arbetsförmedlare som han har träffat har hjälpt honom att etablera kontakter med arbetsgivare. Det har inte lett fram till konkreta arbetstillfällen alla gånger, men arbetsförmedlaren har i alla fall kunnat bidra till att utveckla hans nätverk.

Några av de unga respondenterna beskriver hur samverkan ibland kan uppfattas som en form av kontrollmekanism. Alexander från Växjö berättar att han skrivit på ett kontrakt där han godkände att arbetsförmedlingen lämnar ut uppgifter till socialtjänsten vid förfrågan och utan att han själv informeras om det.

”Jag vet inte hur det påverkar mig negativt om jag inte skriver på detta papper, men jag skrev på det då för jag kände mig rätt desperat i den situationen. Det är svårt att se de personerna som personer ... många ser de bara som personer som bestämmer hur ditt liv ska gå. Ett nej är ju verkligen ... det kan ju sätta ut dig på gatan. Så ser den processen ut. Man är rätt maktlös. Man får nicka mycket och bara ge dem det de vill ha.”

(Alexander, 22 år, Växjö)

Alexander upplever att det kan kännas lite märkligt att de båda aktörerna utbyter information och får en djup insyn i hans liv, men menar att han trots den kontrollerande karaktären förstår varför de gör på det viset. Han menar att den kontroll de utövar många gånger är nödvändig för att hindra människor från att försöka fuska eller lura systemet.

Framgångsfaktorer för ungas etablering

Såväl de unga som de representanter för olika aktörer som intervjuats har åsikter om vilka framgångsfaktorerna är för att underlätta ungas etableringsmöjligheter. Nära nog alla respondenter betonar att utbildning på gymnasial nivå är en grundbult för ungas möjligheter att få jobb. För de som hoppat av gymnasiet eller av andra anledningar inte har tillägnat sig en gymnasieutbildning anses möjligheterna till en lyckad etablering vara ytterst begränsade. Samtidigt betonas också utbildningens form och innehåll. En del respondenter anser att *utbildningarna måste bli mer anpassade efter kraven i arbetslivet*.

Andra menar att utbildningarna i stället måste utformas efter de ungas behov, förmågor och önsknings. Det här återspeglas i att en del poängterar vikten av *individ Anpassade och flexibla insatser*. En tjänsteperson som arbetar med arbetsmarknadsfrågor i Malmö betonar att flera faktorer som påverkar ungas möjligheter att få jobb samspelar och varierar mellan olika individer. Andra representanter från kommunen och arbetsförmedlingen håller med honom.

Också de unga respondenterna ser individanpassning som en framgångsfaktor. Det gäller inte minst i bemötandet från samhällets sida. Elina från Växjö önskar sig ett mer personligt bemötande.

”Men just när man är där på första mötet och ska bli inskriven att de kan vara lite mer ’Ah, men hej. Så här funkade det här. Du behöver inte vara rädd. Det är lugnt. Vi löser det här tillsammans’. En form av stöd i stället för att bara ... ’Ja, du går in på hemsidan och så söker du jobb. Fyll i den här blanketten och så hörs vi om tre år. Tack och hej’. Då behöver man inte gå dit då kan man bara gå in på hemsidan. AF.se.”

(Elina, 19 år, Växjö)

Förutsättningarna för att kunna jobba individanpassat problematiseras av en del aktörer. Ofta uppfattas resurserna vara knappa. Främst handlar det om att tiden inte räcker till. Arbetsförmedlaren i Ljusnarsberg uppger att han arbetar med ungefär 40 sökande samtidigt inom ramen för en halvtidstjänst. För honom är det omöjligt att individanpassa arbetsmetoderna. Samtidigt betonas vikten av att kunna organisera arbetet på ett sätt som möjliggör både individanpassning och ett stort antal sökande per arbetsförmedlare.

En del pekar på att förutsättningarna för att arbeta individanpassat innebär att det måste finnas möjlighet till *långsiktighet i arbetet* med ungas etablering. Hos flera av de aktörer som intervjuas betonas att den målgrupp de arbetar med behöver tid på sig för att ett inträde i arbetslivet ska vara realistiskt. I Malmö berättar en tjänsteperson som arbetar med det kommunala aktivitetsansvaret att de unga han träffar ibland inte är aktuella för någon typ av anställning på flera år. Många gånger går hans arbetsuppgifter ut på att skapa relationer med de unga. Ibland innebär det en stor framgång att en ung människa över huvud taget dyker upp till ett möte. Resonemanget återkommer också hos representanter för andra delar av kommunen och arbetsförmedlingen. Återigen uppfattas en av utmaningarna vara att resurserna inte räcker till. En ytterligare aspekt är att regler kopplade till stöd och insatser ibland kan uppfattas som hämmande. Det gäller också ambitioner om att någon som står långt ifrån arbetsmarknaden ska vara etablerad inom en tidsbegränsad period.

Ett exempel på en lyckad individanpassning av stödet från samhället gäller det Felicia under det senaste året fått ta del av. Felicias erfarenheter från institutioner och misslyckade insatser kopplade till skola och praktik har medfört att hon till viss del är skeptisk till offentliga instansers förmåga att hjälpa henne. Hon upplever dock att hon får hjälp genom samordnaren för det kommunala aktivitetsansvaret. Den hjälpen hon får kretsar kring vilka behov hon faktiskt har. Felicia uppger att när hon var i samhällets dygnsvård, så var hennes största problem missbruket av droger. Ändå arbetade de inte främst med missbruket inom den institution hon befann sig. På samma sätt kan hon uppleva att hennes deltagande i olika typer av insatser egentligen inte har syftat till att lösa de problem hon faktiskt har. När intervjun genomförs läser hon upp sina gymnasiebetyg, en kurs i taget, och kombinerar det med praktik och hon uppger sig vara mycket nöjd med det upplägget.

Felicias erfarenheter pekar också på vikten av att *de insatser som erbjuds och de aktiviteter som genomförs faktiskt leder fram till konkreta resultat*. Flera av de unga som intervjuats inom ramen för den här studien har erfarenhet av insatser som de själva upplever som onödiga och verkningslösa. Det kan handla om att besöka så kallade inspirationsföreläsningar eller kurser i att skriva cv, trots att de redan upplever sig kunna det. Det handlar också om krav på att söka ett visst antal jobb i veckan eller att en praktikplats eller en anställning med stöd från arbetsförmedlingen inte leder fram till någon fortsatt anställning. I stället efterfrågar de insatser som faktiskt leder fram till ett riktigt arbete. Absame och Alexander från Växjö menar till exempel att det vore relevant att i större utsträckning träffa arbetsgivare. Det skulle innebära en möjlighet för dem att visa upp sina kompetenser och kvaliteter.

De studie- och yrkesvägledare som intervjuats, men också andra kommunala tjänstepersoner och arbetsförmedlare betonar att *tidiga insatser* kan vara en framgångsfaktor för ungas etablering. Det handlar både om att kunna bistå unga människor med olika typer av stöd, men också om information och utbildning. Såväl arbetsförmedlare som studie- och yrkesvägledare uttrycker en vilja att komma ut tidigt på skolor för att informera om utbildning, arbetsmarknad och vilka möjligheter som finns. En del diskuterar införandet av någon form av arbetslivsämne för att utbilda högstadielärover i frågor kopplade till vuxen- och arbetslivet. Andra är mer skeptiska till den typen av åtgärder, men betonar vikten av studie- och yrkesvägledning och relevant information om vilka möjligheter som finns för unga människor inför gymnasievalet och när gymnasiet närmar sig slutet.

Några av aktörerna menar att *unga måste inkluderas på ett bättre sätt och inom fler områden* för att deras möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden ska underlättas. Ett sätt att göra det skulle kunna vara att försöka skapa arbetstillfällen där de unga bor. Josef, som bor i ett område där arbetslösheten är hög och arbetstillfällena få, menar att det borde finnas stora möjligheter att skapa arbetstillfällen i området där han bor. Han berättar att när han varit i andra städer, i områden som liknar det han bor i, så har där funnits mer affärer och butiker. Om det inte satsas på ett område och byggs nya bostäder, lokaler för affärer, butiker eller annan verksamhet, så uppfattar de som bor i området att det inte satsas tillräckligt, vilket enligt Josef bidrar till att skapa en känsla av utanförskap.

”Nu tänker de flesta att ingen här bryr sig om oss. Vad jag än gör så bryr sig ingen. Men om man märker att de tänker faktiskt på mig. Om man hade öppnat lite mer. Det spelar ingen roll vad det är egentligen.”

(Josef, 23 år, Malmö)

Också många av representanterna för de olika aktörerna lyfter fram den här problematiken. Framför allt pekar de på att unga som växer upp i socioekonomiskt utsatta områden måste *ges möjlighet att bli lyssnade på och en möjlighet att synas på ett positivt sätt.*

En del respondenter pekar på att *individens eget ansvar i högre grad måste betonas.* Några pekar på ett behov av att kunna kräva mer av de unga. Det handlar om att komma i tid till möten, men också om att man måste arbeta mer med ungas attityder. Några respondenter talar om de unga som att de är i behov av olika former av uppfostring. Andra menar att eventuella brister i ungas attityder kan hindra deras möjligheter att få jobb, men att det egentligen beror på faktorer som står utanför vad som realistiskt är möjligt för individen att ändra på. En vanlig uppfattning är att förklaringen till en del ungas utåtagerande beteende i själva verket är *olika former av sociala problem och att dessa problem bör bemötas med andra medel än försök till uppfostran.*

Avslutningsvis betonar många respondenter *samverkan som en viktig framgångsfaktor.* Ungas heterogena behov i kombination med att allt fler aktörer ses som relevanta för ungas etablering gör en samordning av aktiviteter och insatser viktig. Flera respondenter påpekar att det här egentligen inte är något nytt, men att samverkan under de senaste åren har aktualiserats. För att samverkan ska fungera som en framgångsfaktor krävs diskussioner om vilka aktörer som ska samverka och vilka frågor de ska fokusera på. Att definiera mål och målgrupp tydligt blir då också viktigt. Det krävs också att de reella förutsättningarna för att samverka finns.

I Malmö och Växjö upplever respondenterna att de har kommit långt. I Ljusnarsberg diskuteras också samverkan, men där ser de större utmaningar. Flera respondenter poängterar att en framgångsrik samverkan sker på rätt organisatorisk nivå. Uppfattningen är att det måste finnas samverkan mellan chefer och tjänstepersoner med befogenhet att fatta beslut av mer strategisk och långsiktig karaktär, men att det också måste finnas samverkan mellan tjänstepersoner som arbetar mer operativt.

4 Diskussion

Här diskuterar vi studiens resultat och sätter detta i relation till bakgrundsdelen och tidigare forskning. Därefter presenterar vi några mer konkreta förslag på åtgärder som grundar sig i diskussionen och respondenternas förslag på vad som skulle behöva förändras för att underlätta ungas etablering.

Unga med svårigheter att etablera sig

Syftet med den här studien har varit att beskriva upplevelsen av de utmaningar och hinder som unga möter i etableringen på arbetsmarknaden. Studien har även belyst vilka eventuella skillnader som finns i etableringsmöjligheter utifrån om man är tjej eller kille och om man bor i Malmö, Växjö eller Ljusnarsberg. Det har skett genom intervjuer med unga med etableringssvårigheter samt med representanter för aktörer som kommer i kontakt med dessa unga. Intervjuerna kretsade också kring de insatser och det stöd samhället erbjuder.

De studerade kommunerna ligger i olika delar av landet och skiljer sig åt kopplat till bland annat ålders- och befolkningssammansättning. Näringsstrukturen ser också olika ut i de tre kommunerna. I Sverige finns det stora skillnader mellan kommuner och län vad gäller andelen unga som varken arbetar eller studerar. Också inom en kommun kan skillnaden vara stor (Arbetsförmedlingen 2013, SOU 2013:74).

Ljusnarsbergs kommun har högst andel unga i landet som varken arbetar eller studerar. Också i Malmö är siffran hög. I Växjö är dock siffran något lägre än riksgenomsnittet. Där är också utbildningsnivån högre än i de andra två kommunerna. Trots dessa skillnader finns stora likheter i respondenternas beskrivningar av ungas situation. I alla tre kommunerna upplevs situationen för unga med svårigheter att etablera sig ofta vara mycket problematisk.

Aktörer i samtliga kommuner beskriver att många unga möter stora utmaningar i övergången från skola till arbetsliv. Dessa utmaningar liknar varandra. I alla tre kommunerna upplevs exempelvis brister i utbildning vara den främsta orsaken till att en del unga har svårt att få jobb. Samtidigt samspelar flera faktorer, något som diskuteras mer nedan.

Studiens unga respondenter bor i tre olika kommuner. Trots skilda livsvillkor och förutsättningar finns många likheter i deras berättelser. En del av dem har varit arbetslösa länge, andra under kortare perioder. Några är födda i ett annat land. Andra har bott på samma ställe hela livet. Vissa har tagit sig genom utbildningssystemet, medan några inte har gått ut grundskolan. Vad som förenar dem är erfarenheten och upplevelsen av att vara arbetslös. Ungas övergångar till arbetsmarknaden präglas i dag av att vara mer individualiserade och utdragna än för några decennier sedan (Olofsson 2014).

För en del innebär det här en hög grad av frihet och stora möjligheter att forma sin egen bana genom livet. För andra innebär det en högre utsatthet för sociala risker kopplat till etablerings- och försörjningssvårigheter. De unga som intervjuats upplever inte att arbetslösheten innebär någon frihet. Deras upplevelser av att inte ha något jobb präglas av tristess och rastlöshet. Många gånger känner de sig också isolerade och att arbetslösheten påverkar deras sociala umgänge negativt. Att vara arbetslös ses som ett misslyckande som de inte sällan tillskriver sig själva. Det här kan ses som en konsekvens av de allt mer individualiserade övergångarna.

Svårigheter att få jobb antas ibland bero på individrelaterade förutsättningar och personliga egenskaper som försvårar etableringsprocessen (Pohl & Walther 2007). Det kan handla om att ha en ofullständig utbildning eller ett begränsat socialt nätverk, men också om attityder och levnadssätt. I dag läggs ett stort ansvar för sociala förutsättningar på individen själv. Samhällets olika stöd är ofta villkorade och förenade med krav på att individen ska förändra sitt beteende på ett sätt som anses mer samhälleligt önskvärt (Olofsson 2014). Att ett stort ansvar läggs på individen syns inte minst när unga beskriver sig själva som misslyckade (Lundahl et al. 2015).

Aktörerna som intervjuats representerar olika delar av samhället och är verksamma i olika kommuner, men de kommer alla på olika sätt i kontakt med unga som har etableringssvårigheter. Också aktörerna pekar på att de unga de möter många gånger befinner sig i en besvärlig och komplex situation. Att inte ha ett jobb innebär försörjningssvårigheter och andra former av sociala problem, men påverkar också individens självkänsla negativt (Olofsson 2014).

Uppfattningen om att unga med etableringssvårigheter har brister kopplade till motivation och attityd återspeglas i flera intervjuer. Den här studiens unga respondenter beskriver hur det säkert kan verka som att de saknar motivation, till exempel om de tackar nej till ett jobb. Men för dem handlar det snarare om att bejaka sina egna intressen och drömmar.

Även aktörerna diskuterar ungas motivation och bekräftar att den ibland är bristfällig. Flera av dem betonar dock att det inte finns en enskild faktor som är avgörande för ungas möjligheter att få jobb. Snarare samspelar flera faktorer med varandra. Utbildningens relevans går emellertid inte att bortse ifrån. Oftast handlar det om att de med oavslutade gymnasiestudier har särskilda utmaningar, men studie- och yrkesvägledaren i Ljusnarsberg påpekar att de som har en gymnasieutbildning som inte efterfrågas på arbetsmarknaden också kan få problem.

I Växjö och Malmö betonas inte utbildningens innehåll i lika stor utsträckning. Där talar respondenterna snarare om vikten av att ha uppnått en viss utbildningsnivå (till exempel gymnasieutbildning) för att en etablering på arbetsmarknaden över huvud taget ska vara aktuell. En möjlig förklaring till att det är så skulle kunna vara att Ljusnarsberg är så pass mycket mindre än de andra kommunerna. Arbetsmarknaden är mer begränsad på så sätt att antalet företag och potentiella arbetstillfällen är färre.

En studie- och yrkesvägledare i Ljusnarsberg pekar exempelvis på att arbetsmarknaden för någon som läst stylistprogrammet i det närmast är obefintlig i kommunen. I Växjö betonar en representant för ett företag att de kräver gymnasiekompetens, men att inriktningen är underordnad individuella egenskaper som motivation och attityd.

Inom forskningen lyfts också brister i utbildningen ofta fram som den främsta orsaken till ungas etableringssvårigheter (Mörtvik 2014, Sveriges Kommuner och Landsting 2016, Wadensjö 2014). Att det är så kan bero på att utbildning förser individer med särskilda kompetenser och förmågor. Det kan handla om yrkesspecifika kunskaper, men också om mer generiska kompetenser som exempelvis kreativitet och förmåga att samarbeta. Utbildning kan också fungera som en sorteringsmekanism. De som har uppnått en viss utbildningsnivå signalerar åt arbetsgivare att de är produktiva, oavsett vilken inriktning utbildningen har haft (Olofsson 2014).

Vid intervjun i fokusgruppen i Malmö svarade deltagarna unisont att det största hindret för deras etablering var en för låg utbildningsnivå. Några av de unga har enstaka kurser kvar, men en av studiens respondenter har inte varit i skolan sedan åttonde klass. För honom är vägen till en etablering lång om han ska gå genom utbildningssystemet.

Absame i Växjö har liknande förutsättningar. Han har fyllt 30 år och kom till Sverige för flera år sen. Utrikes födda har svårare att etablera sig än inrikes födda. Överrisken verkar dock minska om hänsyn tas till utbildning och socioekonomiska faktorer (Bäckman 2010). Det innebär att en fullständig gymnasieutbildning motverkar den förhöjda risken för arbetslöshet som annars finns hos gruppen utrikes födda. Ett stort problem för Absame är att han inte har några papper som bekräftar hans utbildningsnivå. Det finns möjligheter för honom att skaffa sig gymnasiekompetens och vid intervjutillfället läser han en mattekurs. Han är dock skeptisk till om utbildningen hjälper honom. När han väl är klar, menar han att arbetsgivarna ändå kommer att fråga efter arbetslivserfarenhet, vilket han inte har.

Absames resonemang pekar på en viss otydlighet när det kommer till vad det är som gör att just utbildning anses vara en så pass avgörande faktor. En del aktörer tonar ned utbildningens relevans. Det handlar då om att de i sitt arbete möter unga som återkommande har misslyckats med utbildningen, vilket leder till att självkänslan bryts ned ytterligare. En del forskare pekar också på vikten av att nyansera utbildningens koppling till ungas etablering (Löfström 2014). Få ifrågasätter att utbildning är viktig, men en del betonar att det kan finnas en fara i ett alltför starkt fokus på utbildning. De påpekar betydelsen av att inte enbart erbjuda möjligheten till utbildning, utan att ge unga reella förutsättningar att faktiskt tillägna sig den.

I Växjö berättar Felicia att hon tidigt hamnade efter i skolan. Redan i sjuan började hon sluta gå på lektionerna. Hon kände inte att hon fick tillräckligt mycket hjälp och stöd. När hon var 17 år fick hon en neuropsykiatrisk diagnos. Hon önskar att hon fått den tidigare. Att hon inte fick det bidrog till att hon började självmedicinera med olika droger. Hon utvecklade ett missbruk, vilket var en av orsakerna till att hon hoppade av skolan. Att unga misslyckas i skolan är ofta ett resultat av såväl strukturella som individuella faktorer (Lindblad 2016). Inte sällan kan det kopplas till olika typer av kränkningar som exempelvis mobbning, men också, som i Felicias fall, en funktionsnedsättning som inte diagnostiseras.

Unga med någon form av funktionsnedsättning brukar lyftas fram som en grupp med särskilt stora utmaningar i etableringen. Det handlar då om unga som har en funktionsnedsättning i kombination med nedsatt arbetsförmåga (Germundsson & Runeson 2014).

Två av studiens respondenter, Felicia och Elina, diskuterar hur funktionsnedsättningen påverkat deras möjligheter att få jobb. Båda två talar om funktionsnedsättningen i termer av diagnosen. För Felicia kom diagnosen, som vi har sett, för sent. Elina menar i stället att diagnosen får människor att behandla henne med silkesvantar och att den får dem att tvivla på hennes förmåga att hantera stress. Diagnosen innebär för henne en stämpel som gör det svårare att få jobb.

Deras skilda erfarenheter pekar på heterogeniteten som finns i gruppen unga med funktionsnedsättning (Ungdomsstyrelsen 2012). Heterogeniteten utmärker även generellt gruppen unga med svårigheter att etablera sig. Förutsättningar, möjligheter och behov skiljer sig åt, vilket ställer krav på flexibilitet och individanpassning i stöd och insatser från samhällets sida.

Arbetslösheten innebär förutom en upplevelse av rastlöshet och hopplöshet även negativa ekonomiska konsekvenser. För Alexander i Växjö är det inte svårt att klara sig på sitt ekonomiska bistånd. Däremot ser han det som problematiskt att inte kunna spara och planera för framtiden. Det ekonomiska biståndet är inte heller tänkt att vara någon långsiktig lösning. Det är samhällets yttersta försörjningsstöd och utgår när andra möjligheter till försörjning saknas.

Ungas övergångar karakteriseras i dag av vad som ibland kallas jojo-mönster (Walther 2006). Många unga hoppar mellan olika former av sysselsättning och perioder av sysslöshet. Korta anställningar varvade med arbetslöshet och studier gör det svårt för många unga att kvalificera sig för a-kassa, men innebär också lägre kreditvärdighet och svårigheter att få en egen bostad (Wadensjö 2014).

Absame som också bor i Växjö upplever att det är svårare att klara sig på det ekonomiska biståndet. En möjlig förklaring till det är att hans sociala nätverk är mindre utvecklat än Alexanders. Absame har bott i Sverige i flera år, men han har inte sin familj här. Alexander bor däremot granne med sin bror och hans föräldrar bor strax utanför Växjö. Flera aktörer framhåller att unga med utländsk bakgrund har särskilda utmaningar att etablera sig. I forskningen (se Schröder 2014) pekar man på att dessa utmaningar är kopplade till diskriminering på arbetsmarknaden, att unga med utländsk bakgrund klarar sig sämre i skolan och att de har sämre utvecklade sociala nätverk än inrikes födda.

Betydelsen av sociala nätverk gör sig påmind också i Ljusnarsberg och Malmö. I Ljusnarsberg beskriver Felix en slags byanda som skapar gemenskap och sammanhållning, men som kan innebära problem för de som hamnar utanför gemenskapen. Att inte känna rätt personer kan göra det svårt att få chansen att börja jobba. Bilden bekräftas av en del forskare som menar att ett välutvecklat socialt nätverk minskar risken för att bli arbetslös (se Håkansson 2010).

En förklaring till det anses vara att den risk en arbetsgivare tar när denne anställer minskar om individen har ett starkt socialt kapital i form av ett utvecklat nätverk. Allt socialt kapital behöver dock inte vara positivt för etableringen. I Malmö talar såväl unga som aktörer om hur individer kan känna sig knutna till ett visst område. Det uppfattas vara kopplat till en känsla av trygghet som ofta bygger på att individen är en del av den sociala gemenskapen i området. Till skillnad från i Ljusnarsberg ser respondenterna i Malmö inte att de här sociala nätverken skulle kunna leda till jobb. Förvisso berättar Josef att han och hans kompisar tipsar varandra om jobb att söka, men om nätverken främst innehåller personer som står utanför arbetsmarknaden blir de mindre effektiva ur etableringssynpunkt.

Skillnaderna mellan andelen arbetslösa unga kvinnor och andelen arbetslösa unga män är små, men siffrorna är något högre för unga män (SOU 2013:74, Wadensjö 2014.). Flera av den här studiens respondenter bekräftar den bilden. De berättar till exempel att män brukar vara i majoritet vid deras arrangemang och aktiviteter. En del av dem menar att det har att göra med att kvinnor oftare tar sig genom utbildningssystemet och därmed har större möjligheter att få jobb. Andra menar dock att det finns stora problem kopplade till att komma i kontakt med unga kvinnor. De pekar på att unga män hörs och syns på ett sätt som unga kvinnor inte gör och att det finns en tendens att anpassa insatser och aktiviteter efter den synliga gruppen. Uppfattningen är att en del unga kvinnor med ett potentiellt stort behov av stöd och insatser inte uppmärksammas och därmed riskerar att hamna väldigt långt ifrån arbetsmarknaden.

Tristessen, hopplösheten och de ekonomiska konsekvenserna kan ses som direkta effekter av arbetslösheten. En mer långsiktig effekt är att arbetslöshet i unga år ökar risken för arbetslöshet när man blir äldre (Nordström Skans 2004). Hos några av de unga som intervjuats finns hopp om att i framtiden få jobb. En del av dem berättar om vad de helst skulle vilja arbeta med. Josefs dröm om att bli polis får honom att hålla humöret uppe. Vad som fattas honom är ett körkort och arbetslivserfarenhet. Vid intervjutillfället var han övertygad om att han skulle nå sitt mål även om vägen dit kunde kännas lång. Andra ser inte lika hoppfullt på framtiden. En del berättar att många i deras umgängeskrets är arbetslösa och tvivlar på att de skulle kunna bryta den trenden.

Stöd och insatser som fungerar och de som inte gör det

Såväl kommuner som myndigheter arbetar mycket med att underlätta ungas etablering (se Svensson & Zander 2014). De flesta av studiens unga respondenter har tagit del av detta arbete. Oftast handlar det om jobbsökande genom arbetsförmedlingen, men också om olika typer av aktiviteter arrangerade av arbetsförmedlingen eller kommunen. Insatserna är ofta av aktiverande karaktär. I Växjö berättar flera av de unga om så kallade inspirationsföreläsningar som de förväntas gå på. I flera decennier har aktiveringspolitiken varit en central del av den svenska arbetsmarknadspolitiken (Olofsson 2014).

Det stöd som riktas mot unga är ofta villkorat och förenat med krav på motprestationer. En del av de unga upplever också att aktiviteterna de deltar i är tvingande. De tror sig kunna påverkas negativt om de uteblir från någon av aktiviteterna. Alla ser det dock inte som problematiskt. De resonerar att många som står långt ifrån arbetsmarknaden behöver krav på sig för att de över huvud taget ska dyka upp. Arrangemangen utgör också ett socialt sammanhang för en del. Andra ser mer kritiskt på tvånget eftersom att det ändå inte leder fram till något jobb. Det kan handla om att de måste gå på utbildningar i att skriva cv trots att de uppfattar sig redan kunna göra det eller att de måste lyssna på en föreläsning som de uppfattar som irrelevant.

Flera av de unga respondenterna betonar vikten av att bli bemötta på ett bra sätt. Elina upplever att bemötandet påverkas av hennes diagnos och av att hon är tjej. Hon upplever att samtalen med representanter från arbetsförmedlingen eller kommunen utgår från könsstereotypiska antaganden. Bara för att hon är tjej antas hon vilja arbeta med människor inom till exempel äldreomsorgen eller barnomsorgen. Hon uppger att hennes bror, som också varit arbetslös, i stället uppmuntrades att söka jobb på lager och liknande.

Josef är mer positivt inställd till det bemötande han fått. För honom har handläggaren på arbetsförmedlingen varit ett stort stöd. Han berättar också om en mentor på gymnasiet som fick honom att börja ta skolan mer på allvar. En del av aktörerna talar om vikten av att arbeta med relationer. Det handlar inte minst om att bygga upp ett förtroende. För att insatserna ska vara effektiva måste de unga lita på att de fungerar. Särskilt aktörerna från civilsamhället, men också arbetsförmedlare och kommunala tjänstepersoner, poängterar vikten av relationsskapande. En del menar att förtroendet för det offentliga är lågt hos de som står långt ifrån arbetsmarknaden och att det måste förbättras.

När aktörerna får frågan om vilka insatser de uppfattar som effektiva poängterar många av dem att insatserna måste motsvara de ungas behov. En del unga kan vara i behov av mer klassiska förmedlingsinsatser från arbetsförmedlingen. Andra är i behov av insatser av helt annan karaktär. Det kan handla om insatser kopplade till ohälsa, funktionsnedsättning eller sociala problem som kriminalitet, ekonomisk utsatthet och missbruk. Den här bilden bekräftar vad som framkommit i andra rapporter (se Riksrevisionen 2013, SOU 2013:74).

Flera av de som intervjuats arbetar med unga som står särskilt långt ifrån arbetsmarknaden. Studie- och yrkesvägledaren i Malmö framhåller att en del av dem han möter inte kommer att vara aktuella för arbetsmarknaden på flera år. Ibland kan det vara en framgång att en individ över huvud taget svarar när han tar kontakt. För honom blir insatserna effektivare om de inte begränsas av snäva tidsramar.

Några av de unga respondenterna har erfarenhet av det kommunala aktivitetsansvaret. För Felicia i Växjö har det varit lyckat. Hon har erfarenhet av samhällets dygnsvård och var länge missnöjd med det stöd som erbjöds henne inom olika institutioner. Nu har den tjänsteperson som arbetar med aktivitetsansvaret hjälpt henne till en situation där hon kan läsa upp gymnasiet, en kurs i taget, samtidigt som hon praktiserar. Att det fungerar bättre nu beror på att stödet utgår från hennes behov.

Flera aktörer talar också om att lyckade insatser kräver samverkan mellan olika aktörer. Behovet av samverkan kan kopplas till att många unga står utanför arbetsmarknaden på grund av arbetslöshet i kombination med andra problem (SOU 2013:74). Det kan till exempel handla om sociala problem och ohälsoproblem tillsammans med otillräcklig utbildning. Många gånger är unga med etableringssvårigheter i behov av kontakter med olika delar av kommunen eller olika myndigheter. En välfungerande samverkan mellan dessa aktörer ses som relevant för att individer ska kunna ges rätt stöd.

Det handlar också om att kunna effektivisera insatser och minska arbetsbelastningen för tjänstepersonerna. I Ljusnarsberg betonar flera respondenter att samverkan mellan kommunen och Arbetsförmedlingen försvåras av att Arbetsförmedlingen inte har något kontor där. I Malmö och Växjö underlättas den av att de båda aktörerna ofta finns i samma lokaler. Det gör det möjligt för tjänstepersonerna att mötas ofta och risken att kontakterna mellan dem upphör av att någon slutar eller byter arbetsuppgifter minskar.

I Malmö berättar arbetsförmedlarna också om hur de samverkar med privata företag. Genom att träffa arbetsgivare kan de informera om sina sökande och på så sätt skapa öppningar. Resultaten från den typen av insatser uppfattas ofta vara effektiva. Också i de andra kommunerna beskrivs samverkan med arbetsgivare som relevant och effektiv. En genomgående uppfattning är att arbetsgivarna är självklara samverkanspartner eftersom att det är de som faktiskt kan ge unga jobb. I Växjö berättar medarbetaren på ett företag

om hur de i samverkan med bland andra arbetsförmedlingen erbjuder unga en ettårig yrkesutbildning. De ser det som sitt bidrag till att hjälpa unga att etablera sig.

När det gäller de mindre effektiva insatserna lyfter såväl unga som aktörer fram krav som är kopplade till att exempelvis söka ett visst antal jobb under en viss period. Uppfattningen är att självkänslan hos de unga riskerar att brytas ned efter återkommande negativa besked. Flera respondenter är också negativt inställda till olika anställningsstöd. Arbetsgivaren som intervjuades i Malmö uppfattar dem som krångliga och tidskrävande. Också en del av de arbetsförmedlare som intervjuats är negativt inställda till anställningsstöd som inte riktas till unga med funktionsnedsättning. De unga med erfarenhet av subventionerade anställningsformer är kritiska eftersom att de inte har lett till en fortsatt anställning när stödet försvunnit.

Förutsättningar för ungas etablering

I det följande sammanfattas respondenternas reflektioner kring de viktigaste förutsättningarna för att underlätta ungas etablering i fyra punkter.

För det första betonar respondenterna vikten av *tidiga insatser*. Det handlar till exempel om att upptäcka olika former av funktionsnedsättningar eller olika typer av sociala problem för att kunna sätta in rätt stöd. Att Felicia inte fick sin diagnos förrän hon var 17 år och i stället började självmedicinera är ett talande exempel. Flera av de arbetsförmedlare och studie- och yrkesvägledare som intervjuats efterfrågar också ökade möjligheter att sprida information till unga om utbildningsmöjligheter och om arbetslivet. Det är kopplat till uppfattningen att unga ibland saknar kunskap om vilka krav arbetsgivare kan ställa på dem.

För det andra efterfrågar såväl aktörer som unga *ökade möjligheter till individanpassade insatser*. För aktörerna är det ofta kopplat till att de möter unga med heterogena behov och förutsättningar. Det är relevant för dem att kunna anpassa stödet efter individens behov. Många pekar också på att en del av de unga som befinner sig särskilt långt ifrån arbetsmarknaden behöver ett långsiktigt stöd. Även om många aktörer upplever att de har stora möjligheter till flexibilitet, så känner de sig ibland begränsade av förväntningar på resultat i form av etablering inom bestämda tidsramar.

De unga respondenterna pekar på vikten av att bli bemötta som individer och på ett respektfullt sätt. I stället för att låta sig påverkas av olika kategorier, som i Elinas fall med kön och funktionsnedsättning, önskar de sig att arbetsförmedlare och kommunala tjänstepersoner bemöter dem utifrån individuella förutsättningar och behov.

För det tredje ser respondenterna ett behov av *ökad samverkan*. Studiens respondenter betonar vikten av att kommuner och arbetsförmedlingar samverkar på ett effektivt sätt. Några av de kommunala tjänstepersonerna efterfrågar möjligheter att i större utsträckning kunna ta del av information om individer från andra delar av kommunen eller från myndigheter. Det skulle innebära en möjlighet att snabbare sortera bort de individer som befinner sig i andra aktörers insatser eller som är sysselsatta på annat håll. Då kan resurserna koncentreras till de som verkligen behöver dem. När samverkan fungerar samordnas samhällets insatser så att individen får rätt stöd. För att

samverkan ska göra det måste den ske på rätt nivå och mellan rätt aktörer. Ytterligare aktörer som uppfattas vara relevanta att samverka med är organisationer från civilsamhället och andra myndigheter. Vikten av att samverka med arbetsgivare betonas också.

Till sist pekar flera respondenter på behovet av att skapa möjligheter för arbetsgivare att anställa unga. Det kan handla om att förse dem med kunskap om arbetsökande, men är också kopplat till olika former av anställningsstöd. Såväl arbetsförmedlare som arbetsgivare pekar på att de anställningsstöd som finns tillgängliga uppfattas som komplicerade och verkningslösa. Några föreslår att alla stöd förutom de som riktas mot unga med funktionsnedsättning tas bort helt. I stället bör man satsa på längre introduktioner av nyanställda och möjligheter för arbetsförmedlare eller representanter från andra aktörer att följa med unga till arbetsplatsen under en period.

De unga respondenterna efterfrågar också fler möten med arbetsgivare för att kunna visa upp sina förmågor. Inom forskningen talas det ibland om signalering eller sortering (Wadensjö 2014). En utbildning kan hjälpa arbetsgivare att sortera personer efter kompetens. För de unga som saknar utbildning kan det vara svårt att genom ett cv eller personligt brev övertyga arbetsgivare om sin produktionsförmåga. Att möta arbetsgivare kan vara ett sätt att hantera den problematiken. Det skulle också kunna kompensera för de unga som saknar ett välutvecklat nätverk.

Förslag på åtgärder

Utifrån respondenternas reflektioner kring förutsättningar och diskussionen ovan ger vi här exempel på några konkreta förslag på åtgärder.

- **Kurs i arbetslivskunskap** – skapa förutsättningar för unga att få relevanta kunskaper om utbildningsmöjligheter och om hur arbetsmarknaden fungerar, exempelvis genom att införa någon form av kurs i arbetslivskunskap redan på grundskolan.
- **Undvik kategoriseringar** – skapa förutsättningar för ett individanpassat förhållningssätt i bemötandet av unga, exempelvis genom att undvika kategoriseringar av unga baserat på egenskaper som de själva inte ser som relevanta.
- **Underlätta möjligheterna till socialförsäkringar** – se över förutsättningarna för ungas möjligheter att kvalificera sig för olika socialförsäkringar, exempelvis ungas möjligheter att kvalificera sig för a-kassa.
- **Underlätta effektiv samverkan** – skapa förutsättningar för en effektiv samverkan mellan relevanta aktörer, exempelvis genom ökade satsningar på samlokalisering och närvaro i varandras organisationer, men också genom att samverkan och dialog prioriteras av ledningar och chefer.
- **Samordna information mellan myndigheter** – exempelvis genom att tjänstepersoner som arbetar med det kommunala aktivitetsansvaret får ta del av information från andra myndigheters databaser. Det skulle göra det möjligt att sortera bort de unga som redan är aktiva och arbetet skulle kunna fokusera på de unga som verkligen är i behov av det stöd aktivitetsansvaret erbjuder.
- **Synliggör ungas kompetenser och förmågor** – exempelvis genom att skapa forum där arbetsgivare och unga kan mötas i ännu större utsträckning än de gör i dag.
- **Undersök hur subventionerade anställningsformer kan bli mer effektiva** – exempelvis genom att ta bort alla anställningsstöd utom de som är riktade till unga med funktionsnedsättning.
- **Satsa på ökade möjligheter till längre introduktion av nyanställda i stället för på anställningsstöd** – exempelvis genom att öka möjligheterna för arbetsförmedlare eller representanter för andra aktörer att hålla kvar kontakten med unga som befunnit sig långt ifrån arbetsmarknaden när de får ett jobb och hjälpa dem att behålla jobbet.

Referenser

- Arbetsförmedlingen (2013). *Ungdomar på och utanför arbetsmarknaden – fokus på unga som varken arbetar eller studerar*. Stockholm: Arbetsförmedlingen.
- Behtoui, A. (2006). *Om de hade på rätt plats födda föräldrar: Om ungdomar med utländsk bakgrund i det svenska utbildningssystemet och på den svenska arbetsmarknaden*. Expertbilaga till Rapport Integration 2005. Norrköping: Integrationsverket.
- Boguslaw, J. & Wadensjö, E. (2011). Humanisterna och den svenska arbetsmarknaden. I A. Ekström & S. Sörilin (Red.), *Humanisterna och framtidssamhället*. Forskningsrapport 2011:1. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Bursell, M. (2012). What's in a name? A field experiment test for the existence of ethnic discrimination in the hiring process. In *Ethnic discrimination, name change and labor market inequality*. Akademisk avhandling. Stockholm Studies in Sociology New series, 54.
- Bäckman, O. (2010). Anknäpning till arbetsmarknaden och ungas etablering. I *Social rapport 2010*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Bäckman, O. & Palme, J. (1998). Social background and sickness absence: A study of a Stockholm cohort. *Acta Sociologica*, 31, s. 349–362.
- Böhlmark, A., Holmlund, H. & Lindahl, M. (2015). *Skolsegregation och skolval*. Uppsala: IFAU.
- Carlsson, M. & Rooth, D-O. (2007). Evidence of ethnic discrimination in the Swedish labor market using experimental data. *Labour Economics*, 14.
- Dale, R. (2010). *Early school leaving. Lessons from research for policy makers*. NESSE: An independent expert report submitted to the European Commission. European Commission.
- Eurofound (2012). *NEETs Young people not in employment, education and training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Germundsson, P. & Runesson, I. (2014). Unga med funktionsnedsättning: om sysselsättningsvillkoren på den flexibla arbetsmarknaden. I J. Olofsson (Red.), *Den långa vägen till arbetsmarknaden: om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur.
- Hatlevoll, T. (2015). *Utbildning – nyckeln till arbete*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- Häkansson, P. (2011). *Ungdomsarbetslöshet: om övergångsregimer, institutionell förändring och socialt kapital*. Lund: Media-tryck.
- Johansson, H. (2006). *Svensk aktiveringspolitik i nordiskt perspektiv*. Stockholm: Fritzes.
- Kvale, S. (2009). *Interviews: learning the craft of qualitative research interviewing*. Los Angeles: Sage Publications.
- Lindblad, M. (2016). *"De förstod aldrig min historia."* Unga vuxna med migrationsbakgrund om skolmisslyckande och övergångar mellan skola och arbete. Umeå: Umeå universitet, Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap.
- Lundahl, L. & Olofsson, J. (2014). "Guarded transitions? Youth trajectories and school-to-work transition policies in Sweden". *International Journal of Adolescence and Youth*. 19 (Suppl 1), 19–34.
- Lundahl et al. (2015). "No particular way to go: Careers of young adults lacking upper secondary qualifications". *Journal of Education and Work*. Vol. 30(1).
- Löfström, Å. (2014). För mycket eller för lite? Om utbildningsvägen mot lägre ungdomsarbetslöshet. I J. Olofsson (Red.), *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur, 91–107.
- Mörtvik (2014). Unga utanför: Om orsaker till långvarigt utanförskap. I J. Olofsson (Red.), *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur, 79–90.
- Nilsson, A. & Bäckman, O. (2014). Unga vuxna som varken arbetar eller studerar: riskfaktorer och konsekvenser i fyra födelsekohorter. I J. Olofsson (Red.), *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur, 57–77.
- Nordström Skans, O. (2004). *Scarring effects of the first labour market experience: A sibling based analysis*. Working paper 2004:14, IFAU.
- Olofsson, J. (Red.) (2014). *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur.
- Olofsson, J. & Lundahl, L. (2013). "Unga möter ökade sociala risker – en bakgrund om ungdomsarbetslöshet och utanförskap". *Socialmedicinsk Tidskrift*, 90(2), 64–74.
- Pohl, A. & Walther, A. (2007). "Activating the disadvantaged. Variations in addressing youth transitions across Europe." *International Journal of Lifelong Education*, Vol. 26(5).
- Riksrevisionen (2013). *Ungdomars väg till arbete – individuellt stöd och matchning mot arbetsgivare*. RIR 2013:6. Stockholm: Riksdagen.
- Scarpetta, S., Sonnet, A. & Manfredi, T. (2010). *Rising Youth Unemployment During The Crisis. How to Prevent Negative Long-Term Consequences on a Generation*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 106.
- Schröder, L. (2014). Unga med utländsk bakgrund. I J. Olofsson (Red.), *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur.
- Skolverket (2012). *Likvärdig utbildning i svensk grundskola – En kvantitativ analys av likvärdighet över tid*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2014). *Beskrivande data 2014*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2016). *Invandringens betydelse för skolresultaten*. Stockholm: Skolverket.

Socialstyrelsen (2010). *Social rapport 2010*. Stockholm: Socialstyrelsen.

SOU 2013:74 *Unga som varken arbetar eller studerar – statistik, stöd och samverkan*. Stockholm: Fritzes.

Svenson, O. & Zander, S. (2014). Utvecklingsarbete i arbetsmarknadsprojekt för unga. I J. Olofsson (Red.), *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur.

Sveriges Kommuner och Landsting (2016). *Grundskola 2016: tema nyanlända elever*. Linköping: LTAB.

Ungdomsstyrelsen (2012). *Fokus 12 – Levnadsvillkor för unga med funktionsnedsättning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Wadensjö, E. (2014) Ungdomsarbetslösheten – vad är problemet? I J. Olofsson (Red.), *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur, 41–55.

Walther, A. (2006). "Regimes of youth transitions: Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts". *Young*, 14:2, 119–139.

Åslund, O. et al. (2006). *Fritt inträde? Ungdomars och invandrares väg till det första arbetet*. Stockholm: SNS förlag.

Elektroniska källor

Delegationen för unga till arbete
www.dua.se
Statistiska centralbyrån
www.scb.se
Temagruppen Unga i arbetslivet
www.temaunga.se

© Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) 2017

ISSN 1651-2855 ISBN 978-91-88455-16-1

projektledare **Fabian Sjö**

text **Martin Kvist och Jonas Olofsson**

språkgranskning **Ingrid Bohlin**

grafisk form **Christián Serrano**

distribution **MUCF, Box 17801, 118 94 Stockholm**

webbplats **www.mucf.se**

tfn **08-566 219 00**

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor

Vi tar fram kunskap om ungas levnadsvillkor och om det civila samhällets förutsättningar. Vi ger stöd till föreningsliv, kommuner och internationellt samarbete.

mucf | Myndigheten för ungdoms-
.se | och civilsamhällesfrågor